КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

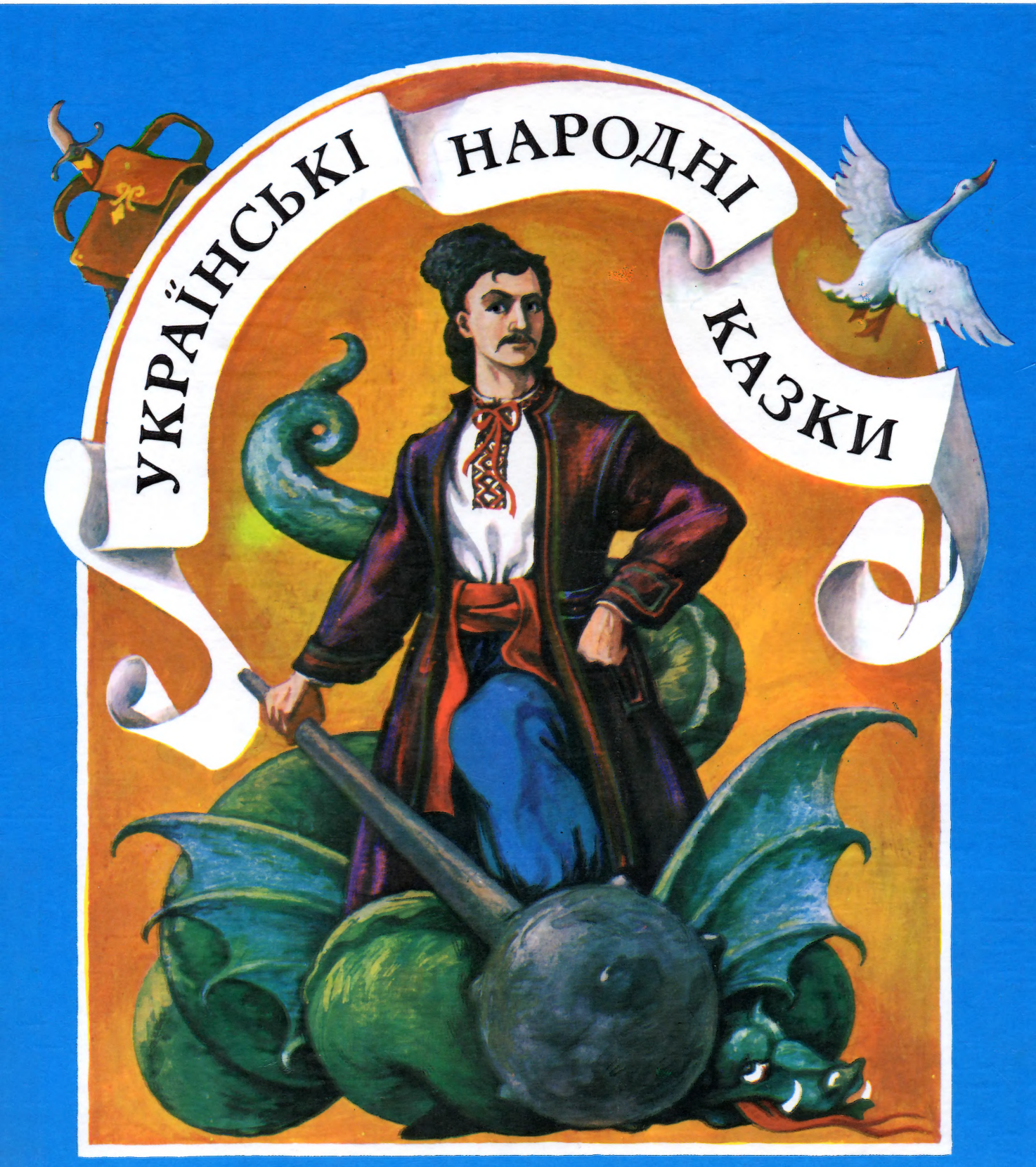

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Серію засновано 1978 року

Samvydav
ОЦИФРОВАНО
2021

Українські народні казки

ДЛЯ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО
ВІКУ

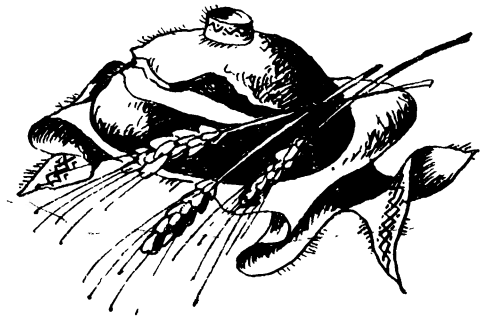

Упорядкування та вступне слово
ЛІДІЇ ДУНАЄВСЬКОЇ

Малюнки
СЕРГІЯ МІНЕНКА

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 2001

ББК 84.2
У 45

До збірника увійшли українські народні казки,
що їх давно й назавжди полюбили діти: про чарівну
рукавичку, де вмістився цілий гурт звірят,
про Телесика, що після багатьох пригод прилетів
до рідної домівки на гусятку, про дивовижного
чарівника-підземельника Оха, у якого і жінка зелена,
і діти зелені, і сам він зелений, бо ж усі вони — лісовики...
Є тут казки й менш відомі читачам. Деякі з них
адаптовані відповідно до рівня сприйняття дітей
молодшого шкільного віку.

2-ге видання

Друкується за виданням:
К.: Веселка, 1995

ISBN 966-01-0143-0 (серія)
ISBN 966-01-0162-7

© Лідія Дунаєвська, упорядкування, вступне слово, 1995
© Сергій Міненок, ілюстрації, 1995
© Видавництво «Веселка», підготовка видання, 2001

Вступне слово

Любий друже! Ось перегорнеш ти першу сторінку цього збірника й увійдеш у дивовижний світ української казки, в якому всі — рослини і тварини, птахи, риби і фантастичні істоти живуть особливо: спілкуються між собою як рівні, братаються, допомагають один одному в скрутну хвилину.

Казки — це оповіді наших далеких-далеких предків, які вважали себе, як і все, що їх оточувало, дітьми однієї Матері-Природи; їхні уявлення про навколишній світ формувалися на лоні нашої прекрасної країни — високих гір, квітучих долин, широких степів, зелених гаїв, солов'їних садів, синіх рік, неозорих морських просторів. Багатство нашої землі, розмаїття барв української природи відбилося в образах та мові народної казки, легенди, загадки, пісні. А що нашому миролюбному і працьовитому народові постійно доводилося обороняти мир і спокій від заздрісних ворогів, то й вдячно величав він своїх оборонців і в уяві своїй наділяв їх незвичайною, богатирською силою (як, наприклад, Котигорошко), вважав даними Богом (Іван Богданець). Та й ворогів казка завжди змальовувала гідними богатирської сили їхніх супротивників: змії — три-, дев'яти- чи навіть дванадцятиголові, Костій, дід, який бородою дуба вириває, залізний вовк тощо. Здолати такого ворога спроможен лише справжній, мужній лицар.

Видатна наша співвітчизниця Леся Українка спостерегла, що в казці живою розмовною мовою оповідається «про всякі райські країни» «в тридесятому царстві», «де ріки з молока, а береги з киселю», або «хати книшеві, стріхи цибулеві», де сади із золотими яблуками (часом чарівної сили), з жар-птицями, з усякими «напитками-наїдками» — і всього того можна осягти або просто відвагою й силою, або «хитрими чарами». Ті казкові образи й дива, та неповторно яскрава мова, котра збагачувалася впродовж століть і передавалася від покоління до покоління усно, та музика, в котрій нуртує козацька відвага, бринить ніжна душа матері, тішить серце скромність, працелюбність, чуйність і краса молодої дівчини, викликає гнів зрада, ницість,

жадібність, брехня, ледарство,— все це безцінний скарб, утративши який, народ перестав би бути народом, та й людина, на думку Лесі Українки, припинила б людське існування.

Казки, як і наша мова, народилися в часи «дитинства людства», коли люди лише навчалися освоювати природу, приручати тварин, засівати ниви, пекти хліб, будувати житло, оберігати хатнє вогнище, чисті, холодні джерела. Увесь цей титанічний труд відкладався в мові як пам'яті наших предків, набутий досвід з покоління в покоління повторювався в праці, моралі, характері взаємин. Чи не тому, щодня спілкуючись із технікою, мандруючи вулицями, повними машин, автобусів, тролейбусів, ми все-таки захоплено завмерли б перед гордою поставою живого коня? Чи не тому й міського жителя, й сільську людину зворушує і «квочка коло кілочка», і «пан Коцький», і «Сірко-Білко»?

Приручені тварини допомагали людині вижити, то й у казках вони переважно змальовані добрими, кращими, ніж звірі лісові, дикі.

Вершителі правди, богатирі («Котигорошко», «Три сестри», «Іван Богданець») або козаки («Козак Мамарига», «Змієва дочка») — ідеал людської доблесті. А жінка в українській казці — дбайлива господиня, любляча мати, трудівниця. Давні уявлення про жінку як добру богиню, дану самою природою, знаходимо у поетичному образі дівчини-помічниці старезних дідуся й бабусі («Кривенька качечка»), змієвої дочки-чарівниці, котра визволяє свого нареченого з-під змієвої влади («Змієва дочка»), чотирьох Костієвих дочок («Іван Богданець»). Жінка часто возвеличується через протиставлення. Ось роботяща, скромна дідова дочка, готова кожному прийти на допомогу, виконати будь-яку роботу, а бабина, горда і чванькувата, лише злісно буркає щоразу: «Невеликий пан — і сам одчиниш!», «Невеликий пан — і сам нап'ється!», «Невеликий пан — і сам вилізеш!» Через те й не домагається вона в житті нічого доброго.

Відбилися в казках і деякі історичні реалії й прикмети народного побуту.

Ось Іван став козаком із шаблею біля криниці і не дає змієві води з неї пити: «З цієї криниці тільки отаман воду п'є» («Змієва дочка»); козак Мамарига забирає від батька свою дружину-королівну на коні Гивері («Поніс кінь Гивер, тільки курява звилася»). Вигнана з дому цариця з малим синочком, втомившись, сідає плакати з горя на могилі в степу (як тут не пізнати нашого безкрайого степу, по якому гуляє вітер-«ігрець», височать скіфські та козацькі могили).

Навіть дивинки у казці засвідчують фантастичні уявлення українського селянина: «зелений гай, де пасеться печений бугай, де й кабан гуляє, що зубом оре, вухом засіває, а хвостом загрібає».

Українська казка майже всуціль насичена фантазією (у маленькій рукавичці вмістилося повно звірів — «Рукавичка», лисичка висватує Іванові-баштанніку царівну за дружину — «Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем»).

Вона ніколи не моралізує одверто — повчання випливає з дії. Тому наша увага завжди напружена, захоплена. Сам не помітиш, як переймеш ту мудрість, задля якої казку складено. А мудрість ця глибока. У казці «Як людям і тваринам Бог ділив літа» постає картина всього людського життя. І хоч у дитинстві здається, що жити тобі довго-довго, з віком розумієш: на землі ти — коротку мить. Тому й намагається людина зробити добру справу, передати дітям досвід батьків і свій власний, залишити по собі добру пам'ять.

Цікаво переповісти казку може тільки справжній майстер, якими здавна славилася наша земля. Від таких майстрів-оповідачів училися наші письменники високого мистецтва слова, серцем осягали красу душі рідного народу. Вони увійшли в нашу історію як видатні поети, прозаїки, вчені: Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Борис Грінченко, Павло Чубинський та багато-багато інших.

Учися й ти, друже, любові до рідного слова, доторкнися душею до краси і мудрості української народної казки.

Лідія ДУНАЄВСЬКА

Рукавичка

Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та й загубив дід рукавичку. От біжить мишка, улізла в ту рукавичку та й каже:

— Тут я буду жити!

Коли це жабка плигає та й питає:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жабка-скрекотушка. Пусти й мене!

— Іди!

От уже їх двоє. Коли біжить зайчик, прибіг до рукавички та й питає:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка. А ти хто?

— А я зайчик-побігайчик. Пустіть і мене!

— Іди.

От уже їх троє. Коли це біжить лисичка та до рукавички:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик. А ти хто?

— А я лисичка-сестричка. Пустіть і мене!

— Та йди!

Ото вже їх четверо сидить. Аж суне вовчик та й собі до рукавички, питається:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Та я вовчик-братик. Пустіть і мене!

— Та вже йди!

Уліз і той,— уже їх п'ятеро. Де не взявся,— біжить кабан:

— Хрс-хро-хро! А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка та вовчик-братик. А ти хто?

— Хро-хро-хро! А я кабан-іклан. Пустіть і мене!

— Оце лихо! Хто не набреде, та все в рукавичку! Куди ж ти тут улізеш?

— Та вже влізу,— пустіть!

— Та що вже з тобою робити,— йди!

Уліз і той. Уже їх шестеро, уже так їм тісно, що й нікуди. Коли це тріщать кущі, вилазить ведмідь та й собі до рукавички, реве й питається:

— А хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан. А ти хто?

— Гу-гу-гу! Як вас багато! А я ведмідь-набрідь. Пустіть і мене!

— Куди ми тебе пустимо, коли й так тісно?

— Та якось будемо.

— Та вже йди, тільки скраєчку!

Уліз і ведмідь — семеро стало. Та так вже тісно, що рукавичка ось-ось розірветься. Коли це дід оглядівся,— нема рукавички. Він тоді назад — шукати її, а собачка попереду побігла. Бігла, бігла, бачить — лежить рукавичка і ворушиться. Собачка тоді: «Гав-гав-гав!»

Вони як злякаються, як вирвуться з рукавички,— так усі й порозбігалися лісом.

Прийшов дід та й забрав рукавичку.

Ріпка

Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби дочечка Мінка, а в дочки собачечка Фінка, а в неї товаришка киця Варварка, а в киці годованка мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід рискаль[1] та й мотику, скопав у городці грядку велику, мервицею[2] попринадив, грабельками поскромадив, зробив пальцем дірочку-дрібку — та й посадив ріпку.

Працював дід не марно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку підливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка, була, потому як буряк, потому як кулак, потому як два, а на кінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати.

— Час,— каже,— нашу ріпку рвати.

Пішов він у город: гуп, гуп! Узяв ріпку за зелений чуб: тягне руками, вперся ногами, добуває сил усіх, сопе, як ковальський міх — промучився увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

---

[1] Рискаль — заступ.

[2] Мервиця, мерва — терта солома.

Кличе дід бабу Марушку:

— Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече — тягнуть, аж піт тече! Торгає дід ріпку за чівку[3], торгає баба діда за обшивку, працюють руками, упираються ногами — промучилися весь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку:

— Ходи, доню, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони у город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, торгають руками, упираються ногами, промучилися весь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка собачку Фінку:

– Ходи, Фіночко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку. Торгає дід ріпку за чівку, баба діда за обшивку, дочка бабу за запаску, собачка дочку за спідничку — промучилися весь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе собачка кицю Варварку:

— Ходи, Варварко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за хвостик. Тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами, промучилися весь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку:

— Ходи, Сірочко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город: гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, собачка дочку за спідничку, киця собачку за хвостик, мишка кицю за лапку — як потягли, як потягли, та й — балабунц!

Упала ріпка на діда Андрушку, дід — на бабу Марушку, баба — на дочку Мінку, дочка — на собачку Фінку, собачка — на кицю Варварку, а мишка — шусть у шпарку!

---

[3] Чівка — чуб.

Обробка Івана Франка

Коржик

Був собі дід та баба, та була в них курочка ряба; та пішла на тічок, та знайшла колосок. Понесла в хату:

— Спечи, бабо, коржик.

Вона спекла та й вийняла, положила на лаві. Він з лави стрибнув:

— Лови мене, — каже,— стара бабо, по хаті.

Вона ловила, ловила — не піймала.

Він із хати та в сіни.

— Лови мене,— каже,— старий діду, по сінях. Ловила мене стара баба по хаті, а ти, старий діду, по сінях.

Ловив дід, ловив — не піймав.

Із сіней викотився коржик надвір.

— Лови мене,— каже,— кусь-пес, по двору. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, а ти, кусь-пес, по двору.

Ловив, ловив кусь-пес — не піймав.

Коржик побіг на тічок:

— Ловіть мене, молотники, по току. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, кусь-пес по двору, а ви, молотники, по току.

Ловили, ловили — не піймали.

Він із току та на тин:

— Лови ж тепер мене, котику, по тину. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, кусь-пес по двору, молотники по току, а ти, котику, по тину.

Ловив, ловив котик — не піймав.

Він побіг на лід:

— Ловіть мене, прачки, по льоду. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, кусь-пес по двору, молотники по току, котик по тину, а ви ловіть мене, прачки, по льоду.

Ловили, ловили — не піймали.

Він побіг у степ:

— Ловіть мене, пастухи, по степу. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, кусь-пес по двору, молотники по току, котик по тину, прачки по льоду, а ви ловіть, пастухи, по степу.

Ловили, ловили — не піймали.

Він побіг у ліс:

— Ловіть мене, лісничі, по лісу. Ловила мене стара баба по хаті, старий дід по сінях, кусь-пес по двору, молотники по току, котик по тину, прачки по льоду, пастухи по степу, а ви ловіть мене, лісничі, по лісі.

Вони піймали... та й з'їли.

Як лисичка ходила по сміттячку

Ходила лисичка по сміттячку, та й загнала деревце в ніжку. Іде вона та й стогне:

— Ой, ніжка болить! Ой, ніжка болить! — І стала її темная ніч застигати.

Бачить лисичка — хатка стоїть. Підійшла вона до дверей: стук! стук!

— А хто там такий? — питають з хатки.

— Я,лисичка-сестричка.

— А чого ж тобі, лисичко-сестричко, треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати.

— Ой лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую.

— Ну, як так, то йди.— І пустили лисичку в хату.

Лягла лисичка під лавою, та все стогне:

— Ой, ніжка болить! Ой, ніжка болить!

А господар почув та й питає:

— А що тобі таке, лисичко?

— Та ходила я по сміттячку та й загнала деревце в ніжку.

— Давай вийму!

— Е-е, не хочу, болітиме!

— Не бійся, я тільки подивлюсь!

Та, розглядаючи, господар хап за деревце, так і витягнув.

— Ой,— кричить лисичка,— що ви зробили?

— Деревце вийняв,— каже господар,— що, не болить уже ніжка?

— Не болить,— згоджується лисичка.

— Бач, дурненька, а ти й боялась!

— А покажіть мені моє деревце! — просить лисичка.

— Нема,— каже господар,— я вже в піч укинув.

Як розкричиться лисичка:

— Одно у мене деревце було, та й те в піч укинули... Віддайте!

— Та нащо воно тобі, лисичко?

— Треба мені, віддайте!

— Так де ж я тобі його візьму, як воно згоріло?

— Ну, як не даєте мого деревця, то віддайте за нього курочку! — каже лисичка.

— Чи ти, лисице, маленька? Де ж це видано, щоб за деревце віддавати курочку?

— Ну, то віддайте моє деревце!

Що ти з такою капосною лисицею зробиш? Морочилися цілу ніч, а на ранок господар розсердився, дав їй курку і сказав, щоб з хати забиралась.

Узяла лисичка курку, іде, пританцьовує й приспівує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку.

І так вона йшла, аж стала її темная ніч застигати.

Розглядається кругом лисичка, де б його переночувати? Та й бачить, хатка стоїть.

Підійшла вона під двері — стук! стук!

— А хто там такий?

— Я, лисичка-сестричка.

— А чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати.

— Ой лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюсь, хвостиком обгорнуся та якось і переночую.

— Ну, як так, то йди.

Увійшла лисичка в хату та й питає:

— А куди я свою курочку пущу?

— А ти й курочку маєш? То пусти там у сіни, між наші качки.

— А як ваші качки з'їдять мою курку?

— Цур тобі! Де ж це ти бачила, щоб качки курей їли?

— Дивіться! Бо як пропаде моя курочка, я за неї вашу качечку візьму!

— Не бійся, спи спокійно! — кажуть господарі.

Поснули всі в хаті, а лисичка встала, вийшла в сіни, з'їла свою курочку, а пір'я скрізь по сінях порозкидала. Облизалася, обчепурилася, лягла під лавою та й заснула.

Вранці прокинулась та й стала свою курочку шукать:

— Ой, лишенько, де ж це моя курочка? Дивіться, ваші качки з'їли мою курку, і пір'я по сінях валяється, а ви казали, що качки курей не їдять! Тепер віддайте мені за курочку качечку!

Як зчинила лемент, то господарі дали їй качку і випхали з хати:

— Іди собі, куди знаєш, як ти така!

Іде лисичка, та така рада, знов пританцьовує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку качечку.— І так вона йшла, аж покіль її знову стала темная ніч застигати.

Дивиться лисичка — хатка стоїть. Підійшла вона під віконце — стук! стук!

— Хто там?

— Я, лисичка-сестричка.

— Чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувать.

— Ой лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде буде тобі й постелитись!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую.

— Ну, як так, то йди.

Ввійшла лисичка та й питає:

— А де я свою качечку подіну?

— А в тебе й качечка є? То пусти її в хлівець між гуси, хай там переночує.

— Е-е, боюся, ваші гуси мою качку з'їдять!

— Де ж це чувано, щоб гуси качку з'їли?

— Дивіться, бо як пропаде качка, я за неї вашу гуску візьму.

Полягали спати, і як всі поснули, лисичка тихесенько вибралася з хати, підкралася до хлівця, витягла й з'їла качку, а пір'я поміж гусьми порозкидала. Тоді вернулась до хати та й заснула під лавою. Вдосвіта встала, побігла до хлівця і зараз крику наробила:

— Рятуйте, пропала качка! Я ж казала, що ваші гуси з'їдять її! Он, дивіться, всі в качиному пір'ї ходять! Віддайте мені тепер за качку гуску!

І доти репетувала, доки люди віддали їй гуску і прогнали з хати.

Пішла вона лісом, та така рада! Пританцьовує, приспівує:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гуску! Ой, яка я розумна!

Так вона ходила, поки стала її темная ніч застигати. І побачила вона знову хатку та й постукалася: стук! стук!

— Хто там?

— Я, лисичка-сестричка, пустіть, люди добрі, переночувати!

— Ой лисичко-сестричко! У нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитися!

— І-і, люди добрі! Я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся, якось переночую.

— Ну, як так, то йди!

Пустили її в хату, вона привіталася та й просить кудись гусочку на ніч пустити.

— Куди ж її пустити? — міркують люди.— Хіба в повітку до овець!

— А як бува овечки з'їдять мою гусочку? — остерігається лисичка.

— Та хіба ж овечки їдять гусей? Ще про таке ніхто зроду й не чув! Не плети дурниць, лисичко, та лягай спати.

— Дивіться! Бо як з'їдять ваші овечки мою гуску, то я за неї вашу овечку візьму!

Всі лягли спать і поснули, а серед ночі лисичка впоралася з гускою, як раніше з куркою та качкою: м'ясце з'їла, пух і пір'я порозкидала по овечках, вилизалась, обчепурилась, вернулась до хати, згорнулася клубочком під лавою і заснула. А вранці, як звичайно, в хаті бучу збила:

— Пропала моя гуска, ваші овечки її з'їли, дивіться — всі в пуху ходять! Віддайте тепер за гусочку овечечку!

І доти кричала, доки овечку вижебрала, тоді пішла з хати.

Іде та й знов сама себе хвалить:

— Ой, яка ж я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку виміняла качечку, за качечку виміняла гуску, а за гусочку — аж овечечку! От, я розумна!

В такій веселій прогулянці минув їй день і стала її темная ніч застигати.

Оглянулася лисичка — хатка стоїть, вона й постукала: стук! стук!

— Хто там?

— Лисичка-сестричка.

— Чого тобі треба?

— Пустіть, люди добрі, переночувати!

— Ой лисичко-сестричко, у нас хатка маленька, тісненька, ніде тобі буде й постелитись!

— І -і, люди добрі, я під лавкою постелюся, хвостиком обгорнуся та якось і переночую!

— Ну, як так, то йди!

Ввійшла лисиця і просить овечку в сіни пустити. Хазяїн дозволив, і всі спать полягали. Ввечері лисичка овечку зарізала, м'ясця трохи з'їла, а решту за двором закопала і спокійно до ранку під лавкою переспала. А вранці, як звичайно, почала овечку шукати й кричати, що хтось її вночі з сіней випустив.

— Так ніхто ж уночі й не виходив,— кажуть люди.

— Хіба невістка, як удосвіта йшла корови доїть?

Божиться невістка, що не випускала і овечки не бачила, так лисиця й слухати не хоче, такий гармидер підняла:

— Віддайте овечку! А як немає овечки, то за неї невісточку віддайте!

Бідкаються люди:

— Та як же ми тобі невістку віддамо? Син за нею плакатиме!

Дають їй за овечку порося — нічого не хоче лисичка, тільки щоб дали їй невістку.

— Добре,— кажуть люди,— тільки ми її тобі в мішок зав'яжемо, а то як же ти її нестимеш?

Та й зловили здоровенного собаку Сірка, укинули в мішок, зав'язали і віддали лисиці.— На, бери! Та йди від нас, як ти така недобра!

Пішла лисиця та радіє, собою пишається:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гусочку, за гусочку — овечечку, а за овечечку — невісточку! Чи ти, невісточко, мене чуєш?

Та як підкине мішок, а Сірко з мішка: «Гав! Гав-в-в!»

— Чого це ти, невісточко, пособачилася? — питає лисиця та й знову своєї пісеньки співає:

— Ой, яка я розумна! За деревце виміняла курочку, за курочку — качечку, за качечку — гусочку, за гусочку — овечечку, а за овечечку — невісточку! Чи ти, невісточко, мене чуєш? Співай зо мною!

Та як підкине мішок, а Сірко з мішка: «Гав! Гав-в-в!»

І взяла лисичку цікавість. Стала вона розв'язувати мішок, щоб подивитися, що воно, а з мішка як вискочить Сірко та до лисиці! Лисиця — тікати, він за нею! Бігла, бігла, аж їй дух забило, а таки під самим Сірковим носом у нору вскочила.

Сидить у норі, віддихує, а далі й питається:

— Очки мої, очки, що ви робили, як Сірко-Білко гнався за мною, хотів мене наздогнати та розірвати?

— А ми, лисичко, все до шляху придивлялись, щоб ти не зачепилась та не впала, щоб Сірко-Білко не наздогнав тебе та не розірвав.

— От, любі мої очки, я вам окуляри куплю!

— А ви, мої вушка, що робили, як Сірко-Білко за мною гнався, хотів мене наздогнати та розірвати?

— А ми, лисичко, все прислухались, чи далеко Сірко-Білко; пильнували, щоб він тебе не наздогнав та не розірвав.

— От, любі мої вушка, я вам сережки куплю!

— А ви, мої ніжки, що робили, як Сірко-Білко за мною гнався, хотів мене наздогнати та розірвати?

— Ми, лисичко, щосили бігли, щоб Сірко-Білко тебе не наздогнав та не розірвав.

— От, любі мої ніжки, я вам черевички куплю.

— А ти, хвостище, як помелище, що робив?

— А я, лисичко-сестричко, все тобі між ноги плутався, хотів, щоб ти зачепилась та й упала, щоб таки Сірко-Білко тебе наздогнав та й розірвав!

— А, так ти такий! Ну, то я тебе Сірку-Білку віддам! Сірко-Білко, на! На!

Та й вистромила з нори хвостище, як помелище. А Сірко-Білко як ухопив його зубами, так усю лисицю з нори й витяг.

Цап та баран

Був собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. І були ті цап та баран великі приятелі — куди цап, туди й баран. Цап на город по капусту — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

— Ох, жінко,— каже чоловік,— проженімо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержаться. А збирайтесь, цапе й баране, собі абикуди, щоб вас не було у мене в дворі.

Скоро цап та баран теє зачули, зараз із двору майнули. Пошили вони собі торбу та й пішли. Ідуть та й ідуть, аж посеред поля лежить вовча голова. От баран — дужий, та несміливий; а цап — сміливий, та не дужий:

— Бери, баране, голову, бо ти дужий.

— Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий.

Узяли вдвох і вкинули в торбу. Ідуть та й ідуть, коли бачать: горить вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли.

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

— А, здорові! Здорові!.. Ще каша не кипить — м'ясо буде з вас.

Ох, там цап злякавсь, а баран давно вже злякавсь.

Цап і роздумавсь:

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову!

От баран і приніс.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову цупить ту ж саму.

— Та подай ще більшу!

Ох, тут уже вовки злякались; стали вони думати-гадати, як відсіля втікати: «Бо це,— кажуть,— такі молодці, що з ними й голови збудешся,— бач, одну по одній вовчі голови тягають!»

От один вовк і починає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нічим долить,— піду я по воду.

Як пішов вовк по воду: «Хай вам абищо, з вашою компанією!» Як зачав другий того дожидати, став думати-гадати, як би й собі відтіля п'ятами накивати:

— Е, вражий син: пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку!

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:

— Ось піду лишень я, так я їх прижену!

Як побіг, так і той рад, що втік. То тоді цап до барана:

— Ох, нум, брате, скоріше хапатись, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня забратись.

От як роздумавсь один вовк:

— Е, щоб нам трьом та цапа й барана боятись? Ось ходімо, ми їх поїмо!

Прийшли, аж ті добре справлялись, уже з куреня прибрались, як побігли, та й на дуба забрались.

Стали вовки думати-гадати, як би цапа та барана нагнати. Як стали йти і найшли їх на дубі. Цап сміливіший,— ізліз аж на верх, а баран несміливий — так нижче.

— От лягай,— кажуть вовки ковтунуватому вовкові,— ти старший, то й ворожи, як нам їх добувати.

Як ліг вовк догори ногами й зачав ворожити. Баран на гіллі сидить та так дрижить, як упаде, та на вовка! Цап сміливий, не став міркувати, а як закричить:

— Подай мені ворожбита!

Вовки як схопились, так аж пили по дорозі закурились.

А цап та баран безпечно пішли, та зробили собі курінь, та й живуть.

Пан Коцький

В одного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв та й вивіз у ліс, думає: «Навіщо він мені здався? Тільки дурно буду годувати. Нехай лучче в лісі ходить». Покинув його, а сам поїхав. Коли це приходить до кота лисичка та й питає його:

— Що ти таке?

А він каже:

— Я — пан Коцький.

Лисичка каже:

— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.

А вона йому:

— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве!

Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Зійшлись вони , стали думати: як би побачити пана Коцького,— та й кажуть:

— А зготуймо обід!

І взялись міркувати, кому по що йти.

Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

— А я піду по буряки та картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капусти.

От роздобули всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Я не підбіжу, як доведеться тікати.

Кабан:

— А я теж неповороткий.

Вовк:

— Я старий уже і трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходиться.

Прибіг заєць до лисиччиної нори; коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

Він і каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!

А вона йому:

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Прибігає зайчик назад та й хвалиться:

— Ховайтеся, казала лисичка, бо він як прийде, то розірве нас!

Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан заривається у хмиз, а зайчик лізе в кущ.

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до столу, він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

— Ма-у!.. Ма-у!.. Ма-у!..

А ті думають: «От, вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Ізліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за ушима лящить. А як наївсь, то так і простягсь на столі. А кабан лежав близько стола у хмизі, та якось комар і вкусив за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст! Кабан як схопиться, та навтіки!

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й подерся туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало — так він додолу впав — гуп! та просто на вовка,— мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко; а заєць і собі за ними — забіг не знати куди... А потім посходились та й кажуть:

— От який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

Коза-дереза

Жив собі дід та баба, й була в них коза. Погнала баба пасти козу. Пасе-пасе та й напоїть, ні хвилинки не постоїть. А ввечері жене козу додому. Пригнала додому, а дід стоїть на воротях в червоних чоботях, кийком підпирається, у кози питається:

— Кізонько моя люба та мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла. Як бігла через місточок, вхопила кленовий листочок. Як бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку. Тільки пила й їла.

То дід бабу не пустив більше, щоб вона гонила пасти. На другий день онучку послав: жени ти, онучко.

Внучка пасе-пасе та й напоїть, ні хвилинки не постоїть. І травичку рвала та козу годувала. А ввечері жене її додому. А дід стоїть на воротях в червоних чоботях, кийком підпирається, в кізоньки питається:

— Кізонько моя люба та мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла! Як бігла через місточок — вхопила кленовий листочок, як бігла через гребельку — вхопила водички крапельку. Тільки пила й їла!

Прогнав дід онучку.

На третій день погнав козу сам. Пас уже ж, пас її добре. А ввечері жене її

додому. Угнав у село, вона пішла. А він — городами, став на воротях у червоних чоботях, кийком підпирається, в кізоньки питається:

— Кізонько моя люба та мила, чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, не пила й не їла. Як бігла через місточок, вхопила кленовий листочок, як бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку. Тільки пила й їла!

То дід тоді прив'язав її в повітці та за дубця! Коза кричить:

— Не мене! Не мене!

А він її — дубцем!

— Щоб не брехала! — каже.

От вона як одірвалась, та як вискочила з повітки, та в ноги! Біжить-біжить. Коли там хатка лисиччина була. То вона дверці турнула, та в хатку, та на піч — сіла й сидить. Коли лисичка приходить. Бачить — дверці повалені. От лисичка й питає:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом,
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Лисичка злякалася, сіла під хаткою та й плаче. Коли ведмідь іде:

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, ведмедику-братику!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені не плакати, як у моїй хаті звір страшний-страшенний сидить, що не можна й вигнать!

— Ану ходім, я вижену.

Увійшли. Він через поріг переступив та:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Ведмідь — назад! Каже:

— Е, лисичко-сестричко, я боюсь!

Та й побіг. А лисичка сидить, плаче знов. Коли вовчик іде.

— Здорова, лисичко-сестричко! Чого це ти плачеш?

— Як же мені не плакать, як у моїй хатці звір страшний сидить!

— Ану ходім, я його вижену!

— Е,— каже,— ведмідь гонив, та не вигнав, то й ти не виженеш.

— Ану ж ходім!

Зайшли. А вовчик:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена,
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

— Е, — каже вовчик,— боюсь, лисичко-сестричко !

Побіг вовчик. А лисичка сидить, плаче знов. Коли зайчик біжить.

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, зайчику-братику!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені й не плакать, як у моїй хаті звір страшний-страшенний сидить, що не можна й вигнать.

— Ану ходім, я вижену!

— Е,— каже,— куди тобі вигнать! Уже ведмідь гнав — не вигнав, і вовк гнав — не вигнав, а тобі куди там вигнать!

— Ану ж ходім!

Увійшли в хату. Зайчик:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом.
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

Де-е! Зайчик тільки писнув з хати. Каже:

— Куди там мені вигнать!

І побіг. А лисичка сіла та й плаче. Коли лізе рак.

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, рачку-братичку!

— А чого це ти плачеш?

— Ой, як же мені не плакать, як у моїй хаті звір страшний сидить!

— Ану ж ходім, я його вижену.

— Е, куди тобі вигнать! Ведмідь гнав — не вигнав, вовк гнав — не вигнав, зайчик гнав — не вигнав, а ти, такий малий, виженеш?

— Ану ж ходім,— каже рачок.

Увійшли в хату. От рак:

— А хто-хто в лисиччиній хатці?

А коза з печі:

Я коза-дереза,
З-під бока луплена,
За три копи куплена.
Як дам рогом —
Будеш за порогом,
Ріжками заколю,
Ніжками затопчу,
Хвостиком верть —
Тут тобі й смерть!

А рачок каже лисичці:

— Ану підсади мене на піч!

Лисичка підсадила його. Він і каже:

А я — рак-неборак,
Як ущипну — буде знак!

Та козу — щип! щип! А коза:

— Не мене! Не мене!

Та з печі. Та й побігла. То лисичка така рада! Залишила рачка жити в себе. Та й живуть-поживають. І добра наживають.

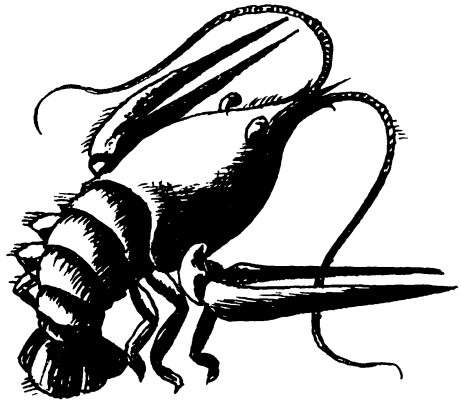

Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем

В якомусь-то царстві жив собі дуже багатий пан. От треба тому панові наймита. Посилає пан прикажчика — шукать.

— Тільки,— каже,— з такою умовою, що, як вибуде рік, дам йому день поля на рік, а не вибуде, то нічого не плачу.

Пішов прикажчик по селу, розпитує:

— Чи нема де якого нетяги?

— А там,— кажуть, — живе убогий парубок, він піде.

Ото й найняли того парубка. Вибув він рік, і дали йому день поля на рік.

Іде парубок від пана та й думає: «Служив я,—думає,— рік, вислужив день поля на рік,— що мені з ним робить?» Думав-думав: «А чим же я,—каже,— те поле виорю, що в мене ні волів, ні плуга?..» А далі й надумавсь: «Піду до пана». Приходить.

— Пане,— каже,— любий, пане,— каже,— милий! Служив я у вас рік, вислужив день поля на рік, та нічим мені зорать його. Чи не зорали б ви мені? Я б уже вам відробив.

Пан зглянувсь на нього.

— Добре,— каже,— виорю!

Зорали ту нивку, посіяв він баштан. І як уродив же той баштан! Кавунячча — отаке! А дині — оттакі!

Поставив собі парубок курінь серед баштана, там і живе — баштан стереже. Тільки як стали пристигати дині, помічає він, що оце вдень лежала така гарна динька, а на ранок устане — сама шкаралущина! «Ну,— думає,— я ж таки пристережу, хто мої дині переводить,— я йому дам!»

От настала ніч. Сів він у курені, стереже. Коли чує — хрум-хрум! Він потихесеньку туди,— аж там лисичка; він підкрався та хап її за хвіст! Та й піймав.

— Ага! —каже.—Я тобі дам динь!

Та як замахнеться.

— Ой, чоловіче-голубчику,— каже лисичка,— не бий мене, я тобі у великій пригоді стану.

— А дині їстимеш? — каже.

Та її ціпком... А вона проситься:

— Хоч живу,— каже,— пусти мене, я й то тобі у великій пригоді стану!

Див-бив, а далі й питає:

— В якій же ти мені пригоді станеш?

— Я,— каже,— тобі висватаю царівну!

— Ну, гляди!

Та й пустив. «Ото хитра! — думає.— За царівну сватає...»

Побігла лисичка до царя. Там її не пускають, виганяють.

— Треба мені самій царя бачити,— пустіть! Я щось йому скажу.

Її гонять, а вона у палац добувається. Цар і почув.

— Що там за лемент? — питає.

— Та тут,— кажуть,— волоцюга припленталась.

— Впустіть,— каже цар.

Її й пустили. Вона цареві в ноги.

— Царю,— каже,— змилуйся, що я до тебе з недоброю вістю прийшла!

— З якою недоброю вістю? — питає цар.

— Так і так,— каже,— була я у змія, хвалився він мені, що буде твоє царство воювати — дочку твою візьме за себе. Так оце я прийшла тобі розказати...

— Ох, мені лихо! — ухопився цар за голову.— А в мене ж і військо не готове!

Та на царедворців:

— Мене хочуть воювати, а ви нічого не знаєте!

Лаяв їх цар, лаяв...

— Кличте раду! — гукнув.

Тут де не взялись генерали, сенатори, панства усякого поназбігалось,—

радяться, як їм того змія повоювати? Радились-радились — нічого не врадять — нема війська! А лисичка знов цареві в ноги:

— Царю,— каже,— змилуйся, що я тобі пораджу: є в мене цар курінний,— як віддаси за нього дочку, він того змія звоює!

Цар і сюди кинувсь, і туди кинувсь — нічого робити.

— Як звоює,— каже,— то вже віддам!

Прибігає лисичка до куреня:

— Здоров, курінний царю!

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Я тобі добру вість принесла.

— Кажи.

— Була я в царя, за тебе царівну сватала; так цар сказав, як звоює,— каже,— змія, то віддам. Ходім воювати!

— Як же мені його звоювати? — каже парубок.

— Нічого, звоюєш; мене слухай, все гаразд буде. Одягайся, ходім.

— А баштан,— каже,— на кого покину?

Вона як почала його вмовляти,— пішли.

Ідуть та йдуть, лисичка попереду біжить, парубок позаду йде. Коли назустріч їде змій: так і сипле іскри, так і сяє!

— То,— каже лисичка,— змій їде. Ти,— каже,— постій тут під копицею (на луці були), а я побіжу вперед до нього.

Став той парубок під копицею, думає: «Пропав же я!» А лисичка побігла до змія.

— Здоров, зміїку-братику!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Що я тобі скажу, зміїку-братику! — каже лисичка.— Біжу я оце до тебе з недоброю вістю: іде на тебе цар війною, хоче тебе звоювати і все твоє багатство відняти!

— Де ж він? Далеко? — питає змій.

— Якби,— каже,— далеко,— а то близько!

— Що ж мені тепер робити? — питає.

— А що робити? — каже лисичка.— Он під копицею стоїть чоловік, віддай йому все своє: і коні, і коляску, і одежу, а сам уберись у його одежу та й іди собі додому; цар тебе не пізнає... А то пропав!

Змій мерщій одежу з себе, а свиту на себе — та бігом звідти!

«Спасибі лисичці, від смерті врятувала!» — думає.

Тоді той баштанник убрався в золоту одежу — і такий став гарний, що хоч не схочеш, то полюбиш! Сів у коляску, поїхали з лисичкою.

— Бач,— каже вона,— а ти боявся!

Приїхали до царя. Лисичка цареві в ноги:

— Царю! — каже.— Кланяється тобі цар курінний і шле подарунки: він звоював змія, просить дочку твою за себе!

Цар зрадів, цариця зраділа, царівна теж. Повискакували, беруть його, ведуть. А через тиждень і весілля справили.

І я там був, мед-вино пив, у роті не було, а по бороді текло.

Жорна

Жили-були дід і баба. Вони були такі бідні, що все ходили в ліс, збирали жолуді, мололи їх і їли. От один жолудь впав у погріб, почав рости.

Полізла якось баба в погріб, глядь, а там дубок до самої стелі виріс. Крикнула баба до діда:

— Глянь-но, старий! Дуб до самої стелі виріс!

Взяв дід сокиру і прорубав підлогу навколо дуба. Став дуб далі рости. Ось уже й у хаті до стелі виріс.

Прорубав дід стелю. А дуб виріс до самого неба.

Баба й каже дідові:

— Полізь ти на цього дуба, може, зверху жолудів натрусиш.

От поліз дід на дуба, так високо, аж до неба, а на небі — жорна і півень. Півень і каже дідові:

— Візьми мене, діду, з жорнами. Я тобі в пригоді стану!

Взяв дід півня і жорна й зліз униз. Баба зраділа, що в них тепер є жорна і півень.

Як стала баба жорна крутити, то щораз як крутне — вискочить то млинець, то пиріжок, то яблуко. Повну хату вона всього намолола.

Стали старі жити, добра наживати.

А тут пан сусідський дізнався про жорна і прийшов їх позичити, бо, каже, гості приїхали, а пригощати нічим.

Дав старий панові жорна, той і пішов собі. Та й не приносить і не приносить ті жорна. Тоді півень і каже:

— Дідусю, бабусю, піду я до пана і принесу ваші жорна!

І пішов.

Іде та йде, аж бачить лисиця біжить. І питає:

— Куди, півнику, йдеш?

— По жорна до пана,— каже півень.— Залізай до мене в торбу!

Лисиця й залізла, а півень іде далі.

Назустріч вовк біжить і питає півня:

— Куди йдеш?

— По жорна,— відказує півень.— Залізай до мене в торбу, як хочеш зі мною йти.

Вовк і поліз. Іде півень далі, а назустріч йому біжить ведмідь. Біжить і питає:

— Куди йдеш?

— До пана по жорна,— каже півень.— Як хочеш зі мною, залізай у торбу.

Заліз ведмідь.

А півень тим часом у панський двір заходить і кричить:

— Віддай мені, пане, жорна!

Пан як почув, що півень так кричить, піймав його й кинув до гусей, щоб вони його добре поскубли.

Тільки гуси кинулися до півня, а він і випустив лисичку. То-то вона там розпорядилась!

А півень ще дужче гукає:

— Пане, віддай жорна!

Пан дуже розсердився, давай півня ловити. Піймав і кинув до баранів, щоб вони його рогами затовкли.

Барани до півня, а він і випустив вовка...

А півень щосили гукає:

— Пане, зараз же віддай мені жорна!

Лютує пан, гониться за півником. Піймав і кинув до корів, щоб вони його затоптали. А півень і випустив ведмедя...

От півень вилетів з корівника й кричить-гукає:

— Пане, зараз же віддай мені жорна!

Пан ловив, ловив півня, піймав і кинув у колодязь. Давай півник воду в колодязі пити. Пив, пив і всю випив. І знов кричить про жорна.

Пан ухопив півня й кинув у вогонь, у піч. Тут півник усю воду з себе випустив і залив вогонь. Та й знову кричить:

— Пане, віддай мої жорна зараз же!

Пан так уже розсердився, що піймав півня і тут-таки проковтнув. А півень ще дужче розкричався, та так кричав, що пан не стерпів — випустив півня і жорна віддав.

Приніс півень жорна додому, і стали вони усі жити-поживати і добра наживати. І до цього часу у них ті жорна є.

І я там була, і два млинці у них з'їла.

Тут і казці кінець, а хто слухав, тому млинець.

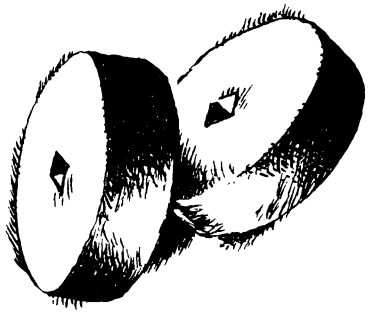

Кривенька качечка

Був собі дід та баба, та не було у них дітей. От вони собі сумують; а далі дід і каже бабі:

— Ходім, бабо, в ліс по грибки!

Пішли вони. Бере баба грибки, коли дивиться — у кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить. От баба дідові:

— Дивись, діду, яка гарна качечка!

А дід каже:

— Візьмемо її додому, нехай вона у нас живе.

Стали її брати, коли дивляться, аж у неї ніжка переломлена. Вони взяли її тихенько, принесли додому, зробили їй гніздечко, обложили його пір'ячком і посадили туди качечку, а самі знов пішли по грибки.

Вертаються, аж дивляться, що в них так прибрано, хліба напечено, борщик зварений. От вони до сусідів:

— Хто це? Хто це?

Ніхто нічого не знає.

Другого дня знов пішли дід і баба по грибки. Приходять додому, аж у них і варенички зварені, і починочок стоїть на віконці. Вони знову до сусідів:

— Чи не бачили кого?

Кажуть:

— Бачили якусь дівчину, від криниці водицю несла. Така,— кажуть,— гарна, тільки трішки кривенька.

От дід і баба думали-думали: «Хто б це був?» Ніяк не вгадають. А далі баба дідові й каже:

— Знаєш що, діду? Зробимо так: скажемо, що йдемо по грибки, а самі заховаємося та й будемо виглядати, хто до нас понесе воду.

Так і зробили.

Стоять вони за коморою, коли дивляться, аж із їх хати виходить дівчина з коромислом: така гарна, така гарна! Тільки що кривенька трішки. Пішла вона до криниці, а дід і баба тоді в хату; дивляться, аж у гніздечку нема качечки, тільки повно пір'ячка. Вони тоді взяли гніздечко та й укинули в піч, воно там і згоріло.

Коли ж іде дівчина з водою. Ввійшла в хату, побачила діда й бабу та зараз до гніздечка — аж гніздечка нема. Вона тоді як заплаче! Дід і баба до неї, кажуть:

— Не плач, галочко! Ти будеш у нас за дочку; ми тебе будемо любити й жалувати, як рідну дитину.

А дівчина каже:

— Я довіку жила б у вас, якби ви не спалили мого гніздечка та не підглядали за мною; а тепер,— каже,— не хочу! Зробіть мені, діду, кужілочку й веретенце, я піду від вас.

Дід і баба плачуть, просять її зостатися; вона не схотіла.

От дід тоді зробив їй кужілочку й веретенце; вона взяла, сіла надворі й пряде. Коли ж летить каченят табуночок, побачили її й співають:

Онде наша дівa,
Онде наша Івa,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'їнці,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
Як була я в лужку,
Виломила ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

От вони їй скинули по пір'їнці, а самі полетіли далі.

Коли летить другий табуночок, і ці теж:

Онде наша дівa,
Онде наша Івa,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить,
Скиньмо по пір'їнці,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
Як була я в лужку,
Виломила ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

Коли ж летить третій табуночок, побачили дівчину і зараз:

Онде наша діва,
Онде наша Іва,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить,
Скиньмо по пір'їнці,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
Як була я в лужку,
Виломила ніжку,
А ви полишили,
Мене покинули!

Скинули їй по пір'їнці, дівчина увертілася в пір'ячко, зробилася качечкою і полетіла з табуночком. А дід і баба знов зостались самі собі.

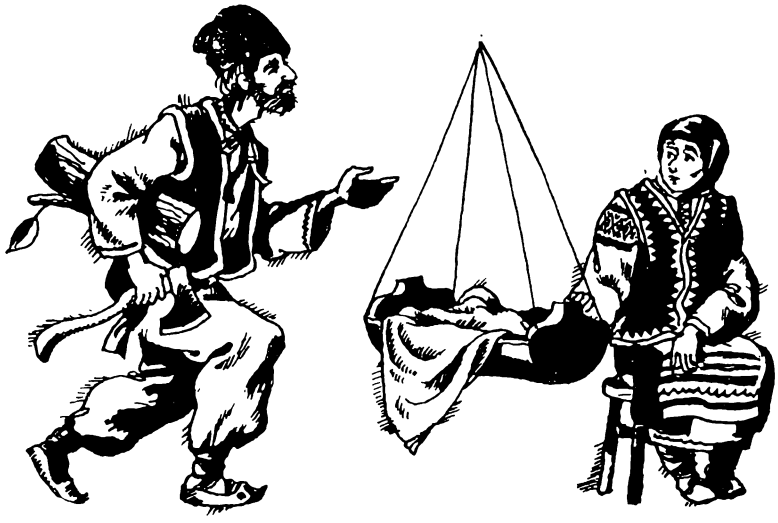

Телесик

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої смерті догляне, що в нас дітей нема?»

От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я покладу деревинку в колисочку та й буду колихати: от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить.

Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку. Поклала баба ту деревинку в колисочку — колише й пісню співає:

Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику,—
І з ніжками, і з ручками
Буду тебе годувати!

Колихала-колихала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того синка Телесиком.

Росте той синок та й росте,— і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібнеє веселечко: буду я рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібнеє веселечко, спустили на річку,— він і поїхав.

Їздить Телесик по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть — і знов поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі.

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Телесик почув:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— це ж моя матінка снідати принесла!

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він чує:

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від берега геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Він почув:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до берега, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човника і поплив знову.

А змія приходить до берега та знов товстим голосом:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він почув, що не материн голос, та й махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та й пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати:

Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він думав, що то мати:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— то ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила; змія ввійшла в хату.

— Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду гостей покличу, та будемо гуляти.

Та й полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:

— Сідай, Телесику, на лопату!

А він каже:

— Коли ж я не вмію,— як його сідати?

— Та вже сідай! — каже Оленка.

Він і поклав на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та ні-бо: сідай зовсім!

Він і поклав голову:

— Отак, може?

— Та ні-бо, ні! Сідай увесь!

— А як же? Хіба так? — Та й поклав ногу.

— Та ні-бо,— каже Оленка,— ні, не так!

— Ну так покажи ж,— каже Телесик,— бо я не знаю як.

Вона й почала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й кинув її в піч і заслінкою піч затулив: а сам замкнув хату, зліз на превисоченного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

— Зміючко Оленко, відчини.

Не чуть.

— Зміючко Оленко, відчини!

Не озивається.

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла печеню та й їдять,— думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили надвір та й качаються по траві:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А Телесик із явора:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони слухають: «Де це?» Та знов:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А він знову:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони знову: «Що воно таке?»

Давай шукати, давай дивитися, та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли, аж зуби поламали,— а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю-ковалю, скуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей. Телесик їх і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька— їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

Змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей.

Телесик і просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

— Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії — та й знов...

Аж летить іще табун гусей. Телесик так їх просить:

Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та й понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

— Нехай тебе заднє візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик,— от-от явір упаде, от-от доведеться пропасти! Коли це летить одним одне гуценя: відбилось — насилу летить. Телесик до нього:

Гуся, гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька— їсти й пити,
Ще й хороше походити!

От воно:

— Сідай! — каже, та й ухопило його на крила. Та втомилось, сердешне, так низько несе. А змія за ним — чи не вхопить його — женеться. Та таки не наздогнала. От гуценя принесло та й посадовило Телесика на причілку знадвору, а само ходить по двору, пасеться.

Сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків, виймає з печі й каже:

— Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

— А мені?

А вона знову виймає пиріжки та й каже:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

А Телесик знов:

— А мені?

Вони й почули.

— Що це? Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?

— Та то,— каже дід,— мабуть, так учувається.

То знов баба:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

— А мені? — з причілка каже Телесик.

— От же таки озивається! — каже баба та зирк у вікно,— аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді!

А гусятко ходить по двору, мати й побачила:

— Он гусятко ходить. Піду впіймаю та заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

От вони нагодували його і напоїли і під крильця насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

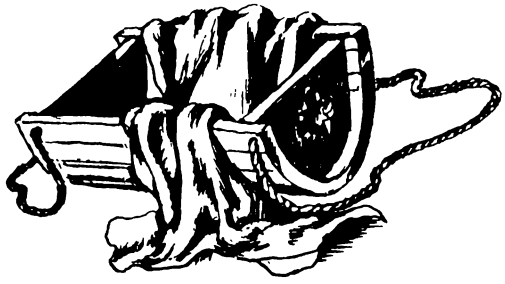

Котигорошко

Був собі один чоловік і мав шестеро синів та одну дочку. Пішли сини в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона й каже:

— А де ж ви будете орати? Я не знаю.

Вони кажуть:

— Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати,— то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змій, що жив за тим полем, у лісі, взяв ту скибу закотив, а свою протяг до своїх палаців. От сестра як понесла братам обідати, то пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змій і вхопив.

Поприходили сини ввечері додому та й кажуть матері:

— Весь день орали, а ви нам не прислали обідати.

— Як то не прислала? Адже Оленка понесла. Чи не заблукала?

Брати й кажуть:

— Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли-таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

— Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змій прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змій летить.

— А,— каже,— людський дух пахне. А що, хлопці, битися прийшли чи миритися?

— Ні,— кажуть,— битися!

— Ходім же на залізний тік!

Пішли на залізний тік битися. Недовго й бились: як ударив їх змій, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді ледве живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів,— нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі. Жінка взяла горошинку та й із'їла.

Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

Росте та й росте той син, як з води,— не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь — докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки він ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять люди, як глянули — аж потопіли. Злякались, що в нього така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя та й підхопив, люди й повтікали.

От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька-матері:

— Десь повинні бути в мене брати й сестра?

— Е-е,— кажуть,— синку, була в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

— Ну,— каже він,— піду їх шукати.

Батько й мати умовляють його:

— Не йди, сину: шестеро пішло та загинуло, а то ти один щоб не загинув!

— Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити?

Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй,— каже,— мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко ту булаву, кинув угору та й каже до батька:

— Ляжу я спати, а ви мене збудіть, як летітиме булава через дванадцять діб.

Та й ліг. На тринадцяту добу летить та булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава як ударилась об нього, так і розскочилась надвоє. Він і каже:

— Ні, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестру, треба скувати другу.

Поніс її знову до коваля.

— На,— каже,— перекуй, щоб була по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знову спати на дванадцять діб. На тринадцяту добу летить та булава назад, реве — аж земля дрижить. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця, булава як ударилась об нього — тільки трошки зігнулася.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печіть, мамо, буханці та сушіть сухарці,— піду.

Узяв ту булаву, в торбу — буханців та сухарців, попрощався і пішов.

Пішов за тією скибою та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде. Коли приходить до великого двора. Увіходить у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка вдома.

— Здорова була, дівчино! — каже Котигорошко.

— Здоров був, парубче! Та чого ти сюди зайшов? Прилетить змій, то він тебе з'їсть.

— Отже, може й не з'їсть. А ти ж хто така?

— Я була одна дочка в батька й матері, та мене змій украв, а шестеро братів пішли визволяти та й загинули.

— Де ж вони? — питається Котигорошко.

— Закинув змій до темниці, та й не знаю, чи ще живі, чи, може, на попілець потрухли.

— Отже, може, я тебе визволю,— каже Котигорошко.

— Де тобі визволити. Шестеро не визволило, а то б ти сам! — каже Оленка.

— Дарма! — відказує Котигорошко.

Та й сів на вікні, дожидається.

Коли це летить змій. Прилетів та тільки в хату — зараз:

— Ге,— каже,— людський дух пахне!

— Де б то не пах,— відказує Котигорошко,— коли я прийшов.

— Агов, хлопче, а чого тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Де то вже миритися — битися! — каже Котигорошко.

— Ходім же на залізний тік!

— Ходім!

Прийшли. Змій і каже:

— Бий ти!

— Ні,— каже Котигорошко,— бий ти спочатку!

От змій як ударив його, так по кісточки й ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія,— ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався змій, ударив Котигорошка,— і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє — зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішли додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він їх брат. Перейшли так скільки дороги, сіли під дубом спочивати. Котигорошко притомився після того бою та й заснув. А ті шестеро братів і радяться:

— Будуть з нас люди сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам убив. Та й добро змієве він собі все забере.

Радилися-радилися та й нарадилися: тепер він спить, не почує,— прив'язати його добре ликом до дуба, щоб не вирвався,— тут його звір і розірве. Як радились, так і зробили: прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається — прив'язаний. Він як рвонувся — так того дуба й вивернув з корінням. От узяв тоді того дуба на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує — брати вже прийшли та й розпитуються в матері:

— А що, мамо, чи в вас іще були діти?

— Та як же! Син Котигорошко був, та вас пішов визволяти.

Вони тоді:

— Оце ж ми його прив'язали,— треба бігти та одв'язати.

А Котигорошко як пошпурить тим дубом у хату — замалим хати не розвалив.

— Оставайтесь же, коли ви такі! — каже.— Піду я в світ.

Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та іде, коли дивиться — відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік руками й ногами в ті гори вперся та й розпихає їх. Каже Котигорошко:

— Добридень!

— Доброго здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Гори розпихаю, щоб шлях був.

— А куди йдеш? — питає Котигорошко.

— Щастя шукати.

— Ну, то й я туди. А як ти звешся?

— Вернигора. А ти?

— Котигорошко. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою — так дуби й вивертає з корінням.

— Добридень!

— Доброго здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Дерева вивертаю, щоб іти було просторіше.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Вернидуб. А ви?

— Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли втрьох. Ідуть, коли бачать — чоловік із здоровенними вусами сидить над річкою: як крутнув вусом — так вода й розступилася, що й по дну можна перейти. Вони до нього:

— Добридень!

— Доброго здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Та воду відвертаю, щоб річку перейти.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Крутивус. А ви?

— Котигорошко, Вернигора, Вернидуб. Ходім разом!

— Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі — Вернигора перекине; де ліс — Вернидуб виверне; де річка — Крутивус воду відверне. От зайшли вони в такий великий ліс, коли бачать — в лісі стоїть хатка. Увійшли — нікого нема. Котигорошко й каже:

— Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже:

— Ти, Вернигоро, зоставайся дома та вари їсти, а ми втрьох підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати.

Коли хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Невеликий пан, відчиниш і сам,— каже Вернигора.

Двері відчинились, та й знов хтось кричить:

— Пересади через поріг!

— Невеликий пан, перелізеш і сам.

Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив на гвіздок на стіну. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори із спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернигора крутився-крутився, якось зірвався з гвіздка, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

— А чого ти запізнився з обідом?

— Та задрімав трохи.

Наїлись та й полягали спати. На другий день устають, Котигорошко й каже:

— Ну, тепер ти, Вернидубе, зоставайся, ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Невеликий пан, відчиниш і сам.

— Пересади через поріг!

— Невеликий пан, перелізеш і сам.

Коли лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба із спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернидуб борсався, борсався, якось уже там з гвіздка зірвався та й ну швидше обід варити. Коли це приходить товариство.

— А що це ти з обідом спізнився?

— Та задрімав,— каже,— трохи...

А Вернигора вже й мовчить: догадався, що воно було.

На третій день зостався Крутивус,— і з ним те саме. А Котигорошко й каже:

— Ну, та й ліниві ви обід варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся вдома.

На другий день ті троє йдуть на полювання, а Котигорошко вдома зостається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері:

— Відчини!

Відчинив двері,— аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

— Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнеться до нього, пнеться.

— А чого тобі? — питає Котигорошко.

— А ось побачиш чого,— каже дідок, доп'явся до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко:

— То ти такий! — та собі хап його за бороду, вхопив сокиру, потяг його в ліс, розколов дуба, заклав у розколину дідову бороду й защепив її там.

— Коли ти,— каже,— такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, я знову сюди прийду.

Приходить він у хату,— вже й товариство поприходило.

— А що обід?

— Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

— А ходіть лише, я вам таке диво покажу, що ну!

Приходять до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: вивернув дідок дуба з коренем та й потяг за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння з спини драв.

— Е,— каже Котигорошко,— коли він такий, то ходім його шукати.

А де дідок того дуба тяг — там так і знати, що волочено, вони тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно. Котигорошко й каже:

— Лізь туди, Вернигоро!

— А цур йому!

— Ну, ти, Вернидубе.

Не схотів і Вернидуб, не схотів і Крутивус.

— Коли ж так,— каже Котигорошко,— полізу я сам. Давайте плести шнури.

Наплели вони шнурів, намотав Котигорошко на руку кінець та й каже:

— Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали — таки сягнули дна, аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити, аж дивиться: стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями, аж вибігає йому назустріч королівна — така гарна, така гарна, що й у світі кращої нема.

— Ой,— каже,— чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов?

— Та я,— говорить Котигорошко,— шукаю діда маленького, що борода на сажень волочиться.

— Е,— каже вона,— дідок бороду з дубка визволяє. Не йди до нього,— він тебе вб'є, бо вже багато людей повбивав.

— Не вб'є! — каже Котигорошко.— То ж я йому й бороду защепив. А ти ж чого тут живеш?

— А я,— каже,— королівна, та мене цей дідок украв і в неволі держить.

— Ну, то я тебе визволю. Веди мене до нього!

Вона й повела. Коли справді: сидить дідок і вже бороду визволив з дуба. Як побачив Котигорошка, то й каже:

— А чого ти прийшов? Битися чи миритися?

— Де вже,— каже Котигорошко,— миритися — битися!

От і почали вони битися. Бились, бились, і таки вбив Котигорошко дідка своєю булавою. Тоді вдвох із королівною забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, якою він спускався. Прийшли, Котигорошко й гукає:

— Агов, побратими, чи ви ще є?

— Є!

Він прив'язав до мотузка один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок:

— І це ваше.

І третій їм віддав — усе, що добув. Тоді прив'язав до мотузка королівну.

— А це моє,— каже.

Витягли ті троє королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумали:

— Нащо його тягти? Нехай королівна нам дістанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо,— він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко й догадався, що вони вже щось надумали,— узяв прив'язав до мотузка каменюку та й гукає:

— Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули,— камінь тільки гуп!

— Добрі ж ви,— каже Котигорошко.

Пішов він підземним світом. Іде та іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує — на дубі пищать грифенята в гнізді. Він заліз на дуб та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив гриф, що діти вкриті, та й питає:

— Хто це вас накрив?

А діти кажуть:

— Як не з'їси його, то ми скажемо.

— Ні,— каже,— не з'їм.

— Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

— Кажи, що тобі треба,— я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти зосталися живі, а то все — я полечу, а тут піде дощ та град, вони в гнізді й заллються.

— Винеси мене,— каже Котигорошко,— на той світ.

— Ну, добру ти мені загадку загадав. Та дарма, треба летіти. Візьмемо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я летітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш в рот шматок м'яса, а як поверну наліво, то даси трохи води, а то не долечу й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа,— полетіли. Летять та й летять. Як поверне гриф голову направо, то Котигорошко йому вкине в рот шматок м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли,— от уже долітають до цього світу...

Гриф тоді повернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у нього живуть та й сваряться поміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, то й не миряться.

Коли це приходить Котигорошко. Вони полякалися, а він каже:

— Ви мене зрадили,— мушу вас покарати.

Та й покарав. А сам одружився з тією королівною та й живе.

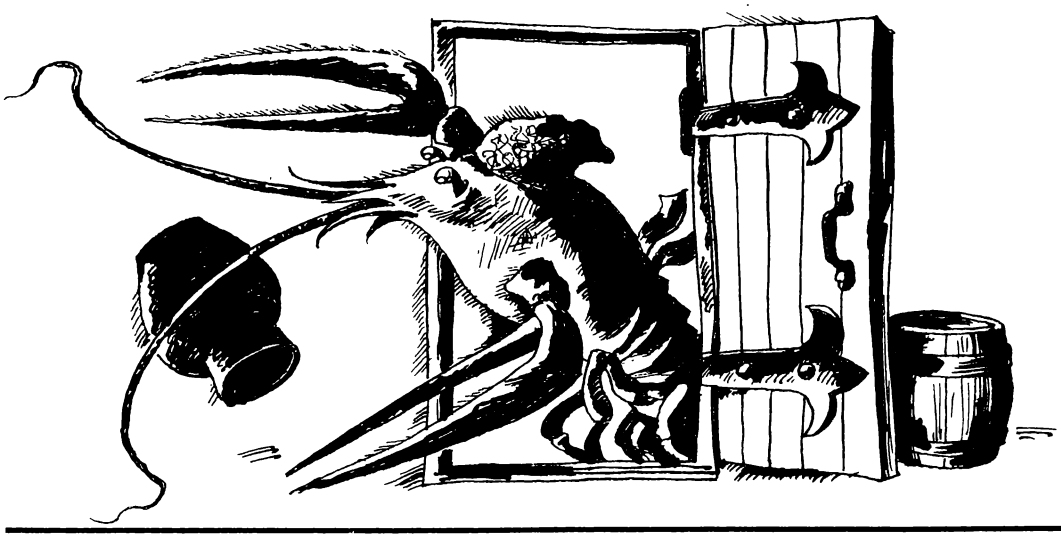

Ракова скора робота

Колись іще, як дріжджі були такі ріденькі, як водичка, то рак пішов по дріжджі і ходив сім літ. От прийшов він додому, став через поріг перелазить, упав і глечик з дріжджами розбив та й каже:

— Скора робота — так нагла смерть!

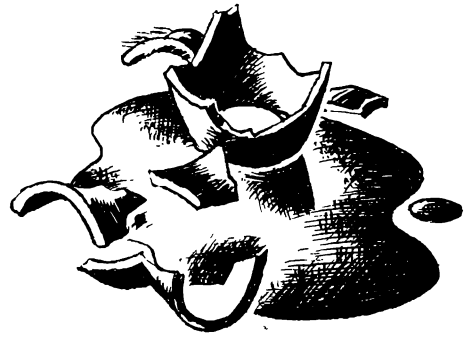

Іван Богданець

В одному царстві жив собі багатий чоловік і не мав він дітей. Почали вони вдвох із жінкою Бога молити — і дав їм Бог сина. Як вродився він, охрестили його і дали йому ім'я Іван Богданець.

Бог дав — і Богданцем назвали його. Не росте він по роках, а росте по годинах, так росте, як з води йде. За вісімнадцять годин, як за вісімнадцять років виріс.

— Тату мій любий! Що воно таке, що чужі батьки ходять по гостях, і до них гості ходять, а ви нікуди не ходите, і до вас ніхто? Хіба у вас рідні нема ніякої?

— Є,— відказує,— сину, у другім селі брат, та дуже вбогий, то я до нього й не хочу ходити.

— А,— каже,— тату! Над нами — тільки один Бог багатий. Дайте мені хліба, я до нього сходжу сам.

Приходить він до нього:

— Здорові були, дядечку!

— Доброго здоров'я, Іване!

Його дядько був коваль.

— Дядику! Зробіть мені палицю, щоб мені підпиратися було добре.

Пішов у місто, купив сто пудів заліза.

— Ануте, дядечку, палицю робити!

— Що ж,— каже,— я його не можу й підняти.

— Я його сам буду на горен класти, а ви тільки молотом обковуйте.

Зробили ту палицю.

Він вийшов надвір і кинув її вгору.

— Дивіться ж, дядьку, вгору. Хмара наступатиме, дрібний дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме. Тоді мене збудите, бо я ляжу спати.

Якраз через добу дивиться дядько: хмара наступає, дрібний дощик накрапає, паличка летить — як грім гримить.

— Вставай, небоже, паличка твоя летить.

Він схопився, став, підставив плече, паличка ударилась йому об плече, надвоє перебилась.

— Легка, дядечку!

Пішов, ще сто пудів заліза приніс. Почали його докупи збивати, скували удруге паличку. Він вийшов надвір і кинув знов угору.

— Дядечку,— каже,— дивіться вгору. У двоє діб хмарочка наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме.

А сам ліг спать.

Якраз через дві доби дивиться дядько — хмара наступає, дрібен дощик накрапає, паличка летить.

— Вставай, небоже, паличка летить!

Він схопився, підставив коліно, паличка впала, зігнулась.

Пішов він знов у місто, купив ще сто пудів заліза. Приносить — і почали знову сковувати докупи.

Скували ту паличку. Втретє Іван вийшов надвір, кинув її угору і каже дядькові:

— Тепер дивіться, уже через троє діб хмара наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме, тоді мене збудите.

А на третю добу дядько каже:

— Вставай, небоже, палиця летить!

Іван встав, підставив долоню, вона впала на долоню — не погнулася, тільки трішечки з кінця подалась.

— Тепер, може, буде годитися. Добра буде.

Подякував дядькові.

— Тепер прощайте. Я перечув, що є за морем рак Вір і ніхто його не може звоювати. Піду — чи не пощастить мені.

Приходить до моря, ніяк не може через море перейти. Дивиться — лазить рак.

— То було чутно, а тепер і у вічі видно: превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати. Чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець ніколи по неволі не ходить — все по волі. Що ти, раче,— каже,— можеш мене переправити через море?

— Як не можу? Ще двох таких можу переправити, як ти!

Перевіз він його через море й питає:

— Куди ж це так тебе Бог несе?

— Я,— каже,— перечув, що є за морем такий рак Вір, що ніхто його не звоює. То чи не пощастить мені.

— Боже тобі поможи! Йди ж,— каже.— Увійдеш у степ, будеш іти комишами, він буде лежать з розкладеною головою — у нього розкладна голова. Як знайдеш самий тулуб — не буди!

Приходить Іван на той степ — стежечка. Він тією стежечкою йде — лежить рак.

Пройшов його, йде далі — вже його покинув за дві верстви. Дивиться — лежить голова. Приходить, палицею торкнув у голову — голова схопилась та в тулуб.

— Дурню,— каже рак,— нащо ти мене будиш? Я не таких богатирів, як ти, та й із світа позгублював! Ну, ходім же до мене в дім.

Увіходять вони до нього в дім, сідають за столи тисовії, за скатерті шовковії, почали пити й їсти.

— Ну, ходім тепер,— каже,— на тічок битися!

Прийшли на тічок. Поставив рак шість барилок з одного боку і з другого боку шість: в одних сильна вода, а в других — безсильна. Із сього боку, де Іван Богданець, безсильна, а з того, де рак,— сильна.

— Напиймося,— каже рак,— перше води, та тоді будем битися.

Напився Іван безсильної води, а рак Вір напився сильної.

— Бий ти!

— Ні, бий ти! Ти у своєму домі!

Як ударив рак — Івана Богданця загнав по коліна в землю. Як ударив Іван — загнав рака тільки по кісточки.

— Тепер,— каже,— дай, раче Віре, спочинути.

Рак Вір заснув. А Іван Богданець не спить. Дивиться — лізе до нього рак той, котрий його перевозив:

— Візьми свої барилка перекоти на той бік, а його барилка перекоти на свій бік, бо коло тебе — безсильна вода. То ти ту питимеш, а він буде пити безсильну.

Поставали вони і почали битися: вдарив рак Вір Івана Богданця — вже й по кісточки загнав. Як ударив Іван рака — по пояс загнав. Ударив рак другий раз Івана Богданця — по коліна загнав, ударив вдруге Іван Богданець рака — по шию загнав.

— Іване Богданче! Даруй мене життям, дам я тобі три штуки такі, що вони тобі пригодяться, тільки даруй мене життям.

— Добре,— каже,— давай!

Дав він йому бичка-самоходника, яблучко-покотигорошко і цілющу та живущу воду з котиком. Забрав Іван усе, а рака Віра прогнав геть.

Прилазить до нього той рак, що його перевозив. Свиснув — почали із моря раки злазитися звідусіль.

— А що,— каже,— всі уже?

— Ще,— одказують,— нема одного старого, що за скелею сидить уже триста літ.

Прилазить і той, і вибрали вони собі царем рака-перевізника.

— Що ж ти,— питає Іван,— раче, можеш мене назад перевезти?

— Не можу,— каже,— тепер уже в тебе багато сили. Нехай тебе той старий перевезе.

Пішов він до старого.

— А що ти, старий, можеш мене перевезти?

— Я ще,— каже,— таких три перевезу, як ти.

Сів він на рака і переїхав море. Приходить він додому, дав матері бичка, яблучко і воду з котиком.

— Нате ж,— каже,— мамо. Поставте це все в коморі, а я піду од вас. Як довго мене не буде, сідайте на бичка, пустіть яблучко і воду з собою візьміть... Де мої білі ноги походять, яблучко викачається, бичок виходить. Де я буду вбитий і закопаний — яблучко там стане, викопайте мене, одну кісточку помажте цілющою і живущою водою — я оживу.

Поклонився й пішов. Іде він в інше панство, в десяте царство. Дивиться: стоїть чоловік — Крутивус — посеред дороги і на один бік шість вітряків, і на другий — шість.

На цей бік поверне одним вусом — ці шість вітряків мелють, поверне на другий бік другим вусом — ті шість вітряків мелють.

— Здоров був,— каже,— земляче!

— Здоров!

— Куди тебе Бог несе?

— Піду у добру путь.

— Пішов би й я, брате, з тобою, та боюсь, бо мене мій пан як дожене, то де дожене, там мене і вб'є.

— Ходи,— каже,— не бійся!

Перевернув Іван Богданець вітряк і поставив підпис: «Гляди,— каже,— ішов Іван Богданець і взяв товариша із собою. І не доганяй, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть в інше панство, в десяте царство.

Вернигора гори пересуває. Де долина, то він гору туди насуває.

— Здоров,— каже,— земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підем,— каже,— у добру путь.

— Пішов би і я, браття, з вами, та боюся свого пана.

Поставив на каплиці підпис: «Гляди, як будеш за нами вганяться, — де доженеш, там і пропадеш, бо йшов Іван Богданець і взяв собі Вернигору за товариша».

Ідуть — Вернидуб пересаджує дуби. Де густо дубів, там вириває і насаджує їх там, де рідше.

— Здоров,— каже,— земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підем у добру путь.

— Пішов би і я, браття, з вами, та боюся свого пана. Як дожене, то вб'є.

— Як же твого пана звуть?

— Пан Барановський.

От він поставив підпис: «Ішов Іван Богданець і взяв із собою товариша. Не вганяйся, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть у інше панство, в десяте царство — аж три дороги. На дорозі стоїть стовп, і на стовпі напис: «Цими дорогами хто йде — буде добре, а цією хто піде — буде ситий, та буде й битий!»

Вони стали й думають: «Не підемо цією дорогою, де буде добре, а підемо тою, де будемо ситі, та будем і биті».

Йдуть та й ідуть — стоїть дім триповерховий.

Стали вони там ночувати. Переночували. Три пішли на полювання, а одного залишили обід варити.

— Оставайся,— кажуть,— ти, що усом вітряки мелеш.

Крутивус наварив їсти. Сидить коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летять чотири утінки. Прилетіли, впали на подолі, перекинулися гарними дівчатами.

— Ходімо, сестриці, в малу хату.

Пішли вони, а Крутивус і думає, як би то їх придержати, поки ті прийдуть. Пішов, приніс вітряк на плечах, підпер їх у хаті, а сам сів на вітряці.

От найстарша торкнула в двері.

— Сеструні, щось нас підперло!

— Не може нас ніхто підперти! Тільки й є десь-не-десь Іван Богданець, той би з нами пожартував. Але його ворон і кості сюди не занесе.

Розігнались вони у двері, одчинили двері, вітряк перекинули і Крутивуса вітряком навернули. А вуса загнали у поміст.

Узяли повиїдали те, що він понаварював, і полетіли собі.

Крутивус поки-то повиймав по одній волосині вуса, одкинув вітряк, приходить у дім — все повиїдано.

От він наварив знову — аж побратими ідуть.

— Що ти так довго порався з обідом?

— Так,— каже Крутивус,— брати, я опізнився. Схопилася велика буря. Як почали вітряки молоти та стали ламатися, а я побіг та припинив їх.

Сіли вони, повечеряли.

На другий день зостається вже другий, а ті йдуть на полювання.

— Оставайся,— кажуть,— ти, що гори пересуваєш.

Вернигора остався, обідати наварив, приготував усе як слід, сів собі коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летить чотири утінки. Прилетіли, упали на поділ, перекинулись паннами і пішли в малу хату. А він і думає: «Як би їх придержати, поки ті прийдуть?»

Пішов, узяв гору, приніс і поставив під дверима.

Підстарша прибігла до дверей і каже:

— Ох, сестриці, щось нас знову підперло.

— Ніхто не може з нами жартувати. Є десь-не-десь Іван Богданець, той тільки може пожартувати.

Прибігла, турнула двері, перекинула гору і його землею навернула. Повибігали, повиїдали, що було понаварювано, й полетіли.

Виліз він із-під землі, заходився варити,— а побратими йдуть з полювання.

— Що це ти так спізнився?

— Е, браття, хто тут був, той знає, а хто дізнаєтесь. Така мені пригода сталася. Стали великі гори з малими сваритися. Що великі зайняли місце, а малим нема куди рости. То я пішов та непотрібні порозсував, щоб було маленьким куди рости.

На третій день остається вже Вернидуб обід варити. От наварив і сидить коло вікна.

Дивиться — прилітають чотири утінки. Впали на поділ, перекинулися гарними дівчатами й пішли в малу хату.

Він пішов дуба вирвав, дубом підпер і сам сів на дубові. Вони прибігають до дверей — знову заперті.

— Хто це, сеструні, нас підопер?

— Є тут Іван Богданець, той може з нами пожартувати.

Підсередуща вибігла у двері, двері звалила і його дубом придавила.

Вибігають, повиїдали те, що він понаварював, і полетіли знов. Вернидуб знов почав варити їсти.

Приходять його браття і кажуть йому:

— Як? Ти, Вернидубе, не впорався з обідом?

Каже той:

— Хто тут був, той знає, а хто ще дізнається.

Посміхаються ті:

— Та як?

— Та так. Стала діброва шуміти, почали битися, що старі дуби багато місця позаймали, а молодим нема де гілля пускати. Я пішов та порозставляв їх.

Пообідали. На четвертий день Іван Богданець каже:

— Ідіть тепер ви, браття, на полювання, а я вже сам зостануся.

Пішли. Він як звинувся — вола вбив. Оббілував його, м'яса нарубав, обід зварив, сидить собі коло вікна й пісні співає.

Дивиться — летить чотири утінки. Прилетіли й упали на подвір'я, перекинулись гарними дівчатами й пішли в малу хату.

Він думає, як би їх придержати, поки брати прийдуть. Узяв свою паличку бойову, підпер двері плечима і сам паличкою підперся. Стоїть.

Найменша прибігла до дверей, торкнула їх та й каже:

— Сеструні, щось нас підперло!

— Не може,— кажуть,— ніхто нас підперти, хіба Іван Богданець, але його кості ворон сюди не занесе.

Розігналися — ударили, ні, не піддається. Другий раз розігналися — не подається. Третій раз розігнались — не подається.

— А єсть ти Іван Богданець? Одчини!

— А що,— каже,— як будете всім нам за жінок, то одчиню.

— Будем,— кажуть,— вірними дружинами, тільки одчини.

Він пустив. От вони вийшли, сіли коло вікна й усякі пісні співають.

Посходились браття, і, котрий котру підпирав, та йому за жінку стала.

А ті дівчата — бездушного Костія дочки. Він дожидав, дожидав дочок — нема, давай велике військо посилати морями.

Дивляться царівни — аж великі полки йдуть морем. От вони й кажуть:

— Іване Богданче, послав бездушний Костій полки війська великі, йдуть до нас морями.

Каже Іван Богданець Крутивусу:

— Іди до моря.

Крутивус пішов, приходить до моря. Одним вусом повернув — море почало грати, другим вусом повернув — так тих усіх море потопило.

Переночували. Дивляться — ще більш іде війська. Іван Богданець каже:

— Дивись-но, ще більше війська йде. Кудою ж вони йдуть?

Побратими кажуть:

— Великими ярами.

От один:

— Вернигоро, йди.

Той пішов, впустив їх у яри. Як тільки вони увійшли, він гори стулив — ті й пропали.

Переночували. Дивляться — ще більш полків іде. Побратими:

— Іване Богданче, ще більш бездушний Костій полків посилає.

— А кудою вони йдуть?

— Густими тернами, великими лісами.

— Де ти, Вернидубе?

— Ось-о, брате.

— Йди проти них.

Тільки що впустив їх у густі терни, у великі ліси, як почав ламати, як почав великі дуби валити — ті й пропали.

На четвертий день сидять гарні дівчата коло віконця і пісні співають. Тільки дивляться: йде вже сам бездушний Костій,— війська вже немає.

Тепер Іван Богданець питає:

— А куди він іде?

— Прямо,— кажуть,— дорогою.

— Тепер треба мені самому йти.

Пішов. Стрічає його бездушний Костій і каже:

— Здоров, Іване Богданче! Я думаю, хто то моїх дочок держить, аж ти, поганче! А що, будем биться чи миритьсяся?

— Ні,— каже Іван Богданець,— будем биться.

Іван Богданець побив його так, що той ледве живий. Коли живий, то тільки тому, що він бездушний.

Бились, бились,— убив той Івана Богданця, вигріб яму і закопав його там.

Побратими повтікали, Костій дочок забрав і пішов собі додому.

Тепер у тім місті, де Іван Богданець народився, мати його пригадала собі ті слова, що він казав, як ішов. Одчиняє комору й випускає бичка-самоходника. Сідає на бичка-самоходника, пускає яблучко-покотигорошко й бере в руки цілющої й живущої води. Куди яблучко котиться, туди вона на бичку їде. Де синові білі ноги походили, де він на полювання ходив, то там усюди яблучко викачалось. Прикотилося на те місце, де був він закопаний, і стало.

Одкопує вона. Помазала цілющою водою — зцілився. Помазала живущою водою — ожив і каже:

— Ох, мамо, як я дуже довго спав!

— Синку мій,— каже вона,— ти був неживий!

— Та це мені снилося, що мене Костій бездушний посік, порубав.

Одвів матір додому, а сам повернувся по тих дівчат.

Приходить він до бездушного Костія, а він пішов із своєю жінкою в сад на прогулянку.

Входить до нього в дім і каже:

— Здорові, прегарні дівчата!

— А де ти,— кажуть,— узявся? Він же тебе посік, порубав!

— Ні,— каже,— то він не мене порубав, а куль соломи. Слухайте-но, ви, спитайте ви його, де його душа, що в ньому її нема?

— А як же ми його спитаємо?

— А що ж,— каже,— скажіть йому так: «Тату наш любий, скажи нам, де твоя душа, нехай ми знаємо. Як ти куди підеш, то ми будемо до неї молитися, щоб ми не засмутилися чим».

Вони замкнули Івана в скриню. Коли приходить Костій.

— Що ми, тату, вас хочемо просити... — кажуть вони.

— А що, мої дочки любі?

— Скажіть нам, де ваша душа обертається, щоб ми знали. Як ви куди підете, то ми будемо молитися до неї, щоб нам не так було смутно.

— Моя душа, дочки, у волові.

От він кудись одвернувся, а Іван Богданець і каже їм:

— Бреше він. Візьміть вола, уведіть, обмалюйте його, позолотіть роги, поприліплюйте до рогів свічки, позапалюйте і станьте на коліна та моліться до нього.

Зробили вони так. Тільки входить бездушний Костій і питається:

— Що це ви, дочки, робите?

— А молимось до вашої душі.

— Отакої! Де ж таки видали, щоб моя душа була у волові?

Вони — у плач:

— То ви б нас, тату, й не обдурювали, ви б так і сказали.

— Моя душа,— каже,— у качурові.

Іван Богданець знову каже:

— Бреше він. Візьміть, обмалюйте того качура, обзолотіть і на покутті посадіть.

Взяли, обмалювали, посадили на покутті і моляться.

Входить Костій бездушний.

— Що це ви робите?

— До вашої душі молимося, тату.

— Отакої! Де це ви бачили, щоб моя душа в качурові була?

Вони — у плач:

— Та ви нам так і скажіть, тату, а не обдурюйте!

— А що ж,— каже,— дочки, моя душа далеко. Моя душа на морі. Там, на морі,— острів, а на острові — камінь, а коло каменя — дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, і в тім яйці аж моя душа.

— Оце він правду сказав. Випускайте,— каже Іван Богданець,— мене.

Іде Іван Богданець, коли дивиться — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив.

Старий дід одчинив йому.

— Е,— каже,— богатиря Івана Богданця у вічі видати. То було тільки чувати, а то й у вічі видати. Куди тебе Бог несе?

— Піду на море. На морі — острів, на острові — камінь і дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в яйці — душа бездушного Костія.

— Іди ж,— каже,— нехай тобі Бог помагає. Прийдеш до моря, пом'яни мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого діда, у котрого я першу ніч ночував!»

Розпрощалися, він і пішов. Іде — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив.

Старий дід одчинив йому:

— Е,— каже,— превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати! Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі — острів, на острові — камінь, коло каменя — дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в яйці — бездушного Костія душа.

— Тепер іди, нехай тобі Бог помагає. Та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого діда, що я другу ніч ночував!»

Іде він, аж стоїть хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив, старий дід одчинив:

— Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі — острів, на острові — камінь, коло каменя — дуб, а на дубі — гніздо, а в гнізді — качка, а в качці — яйце, а в тому яйці — бездушного Костія душа.

— Іди ж,— каже той дід,— та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого, що я третю ніч ночував!»

Приходить до моря. Походив, походив і каже:

— Пом'яни, Господи, того старого, де я першу ніч ночував!

Як ударить мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він перейшов.

Приходить до дуба і бачить, що сидить качка, та не можна її дістати. От він і каже:

— Пом'яни, Господи, того старого, де я другу ніч ночував!

Як ударить суша, сонце пече, аж сам він до землі падає.

Побивалась та качка в гнізді, побивалася — жарко їй, не може витримати, почала додолу спускатися. Спустилася качка й зомліла. Він узяв її, яйце вийняв і пішов до моря обмивати. Почав обмивати і впустив у воду. Ходить понад морем і плаче.

— Пом'яни, Господи, того старого діда, де я третю ніч ночував!

Як схопиться вітер, як заграє море, як збурхається — викотило й яйце на берег. Узяв він те яйце, у хусточку завертів, заховав у кишеню.

— Пом'яни, Господи, того старого діда, де я першу ніч ночував.

Ударив мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він і перейшов.

Приходить до бездушного Костія, а той дуже слабий лежить.

Як ішов же Іван Богданець з дому, то казав дівчатам у печі напалити, щоб палили, поки він прийде.

— Здоров, бездушний Костію.

— Доброго здоров'я, Іване Богданцю! Даруй мене життям. Дай мені хоч перед смертю душу в руках подержати.

— Дам,— каже.

Вийняв яйце та в піч кидь. А воно — лоп! А Костій із стільця — брик... І неживий став.

Забрав він дівчат, приводить додому. Зібрав усіх побратимів — нехай кожний пізнає свою.

І пізнав-таки кожен свою. Та й почали весілля справляти, почали гуляти. І я там був. Як почали гуляти, як почали з гармати стріляти, забили і мене в гармату, і як стрельнули, так аж тут я сів!

Козак Мамарига

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й пішов у путь-дорогу, куди очі світять. Іде він дорогою, іде, зустрічає парубка.

— Добридень, парубче! — каже.

— День добрий і вам! — відповідає той.— А хто ви такий є?

— Я козак Мамарига, служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Тільки я торбинку забрав та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо разом, будеш мені за брата.

Пішли вони вдвох. Ідуть собі, йдуть, зустрічають другого парубка.

— Добридень, парубче! — кажуть.

— День добрий і вам, — відказує той.— А хто ви такі є?

— Я козак Мамарига, а це мій побратим. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як рубав у лісі дрова, то знайшов на дереві торбинку-дротянку, таку, що сама будь-яку роботу зробить. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Та не став я того ждати, взяв та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони далі. Ідуть та й ідуть, зустрічають третього.

— Добридень, парубче!

— День добрий і вам. А хто ж ви такі?

— Я козак Мамарига, а це мої побратими. А ти хто?

— А я,— каже третій парубок,— наймитував в одного пана, та як пас коні, то знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять. А пан дізнався та й хотів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік.

— Де ж ті чоботи?

— Розбійники в лісі напали й відняли.

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони вчотирьох. Де хліба випросять, де на роботу за харчі стануть — так і йдуть. Дійшли якось до роздоріжжя, де чотири дороги розходяться. Подивився козак Мамарига й каже:

— Тут, брати мої, треба нам різнитися. Є в мене три мідні гроші, беріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди й ідіть. А мені яка дорога зостанеться, така й буде.

Дав він їм кожному по мідному грошу, попрощалися вони і розійшлися — той на ту дорогу, а той на ту... Пішов далі козак Мамарига сам-один. Ходив довго, аж три роки. Ішов якось великим лісом, вийшов на широку галяву.

Коли дивиться — чотири чоловіки один з одним б'ються. Він до них:

— Добридень,— каже,— люди добрі, за що це ви б'єтеся?

А вони відповідають:

— Та ось є в нас торбинка-волосянка, що сама дає їсти й пити, та торбинка-дротянка, що будь яку роботу сама робить, та чоботи, що поверх води ходять. А ще є в нас кінь Гивер. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що і я візьму те, ніяк не поділимось та й б'ємося.

«Еге,— думає козак Мамарига,— це, виходить, ті самі розбійники. Ну, заждіть же, я вас помирю!» А сам каже:

— Чи згодні ви послухати мене, козака Мамаригу? Ніхто краще не поділить вас, як я.

— Згодні,— кажуть розбійники,— діли нас, козаче Мамариго!

— Отак зробіть,— каже він.— Покладіть отут біля мене торбинку-волосян-

ку, торбинку-дротянку й чоботи, і коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви. Тоді я махну рукою, а ви й біжіть усі разом: хто перший прибіжить, той бере, що найбільш до вподоби, потім другий — і собі візьме, далі й третій, а вже четвертому те, що зостанеться.

Побігли вони на той кінець галяви, а він не став часу гаяти, вмить торбинки закинув на плечі, чоботи взув і на коня Гивера скочив.

— Гей, козаче,— каже кінь Гивер,— як тебе нести — чи поверх дерева, чи поверх комишу?

— Неси поверх дерева! — одказує козак Мамарига.

Як звився кінь понад деревами! Розбійники побачили, біжать назад, та де вже їм коня Гивера здогнати!

А козак Мамарига від'їхав далеко тим конем та й думає: «Треба мені моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись у них розбійники відняли. Віддам їм торбинки, волосяну та дротяну, і чоботи, а вже кінь Гивер мені зостанеться». І поїхав по світу їх шукати.

Довго там чи хутко, а приїжджає він якось до багатого двору. Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

— А хто ти є та куди їдеш?

— Я,— каже,— козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів.

Зрадів той чоловік, кинувся до нього:

— Та я ж і є твій побратим, що колись торбинку-волосянку знайшов і від пана втік!

— Отож я й привіз тобі твою торбинку-волосянку! — каже козак Мамарига.

Тут побратим бере його за руки, веде до хати, садить до столу, подають йому їсти й пити. Козак Мамарига дістає торбинку-волосянку та й дає йому.

— Ні,— побратим каже,— не візьму я в тебе торбинку, нехай вона твоя буде. Мені ж отой твій мідний гріш щастя приніс, я тепер забагатів і живу в повному достатку.

Погостював козак Мамарига в свого побратима днів зо три, а тоді попрощався з ним і далі поїхав — тих двох шукати.

Чи довго, чи хутко, а приїздить він до ще багатшого двору. Виходить господар,— а то другий побратим, що колись торбинку-дротянку знайшов та від пана втік! Ну, й цей козака Мамаригу з пошаною зустрів, а від торбинки-дротянки відмовився:

— Я,— каже,— з твого мідного гроша тоді забагатів і живу тепер у повному достатку. Нехай торбинка твоя буде.

Погостював козак Мамарига і в цього, поїхав третього шукати. Їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори. Вийшов назустріч господар — а то третій побратим! Прийняв і він козака Мамаригу з пошаною, а від чобіт відмовився.

— В мене,— каже,— від твого мідного гроша достаток пішов, то мені тепер

ті чоботи непотрібні — нащо мені поверх води ходити? А тобі вони, може, в пригоді стануть.

Попрощався козак Мамарига і з цим побратимом та й поїхав собі далі по світу мандрувати, щастя-долі шукати. Їздить та й їздить, поки втомиться, а тоді спиниться десь при дорозі і торбинку дротяну дістає:

— Торбиночко-дротяночко, став мені шатро!

Виходять тут з торбинки слуги, вмить шатро поставлять, а самі знов у торбинку сховаються. Козак Мамарига тоді торбинку-волосянку розшморгує:

— Торбочко-волосяночко, дай мені їсти й пити!

Враз де не візьметься стіл, на столі наїдки, напитки різні,— їж, пий донесхочу. А тоді тільки скаже:

— Торбочко, приберись!

Все й приберется знову в торбу, як і не було.

Отак мандрував козак Мамарига та, мандруючи, й приїхав у чужу землю. І почув тут від людей, що є в цій землі король, а в короля проти палацу стоїть столітній дуб, а під тим дубом лежить скарб незліченний. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролівства відпише і дочку свою заміж оддасть. Та тільки хто не брався — ніхто не може того дуба зрубати.

Почув про те козак Мамарига й каже:

— Що ж, спробуємо зрубати!

Поїхав він до королівського палацу та й оповістився, що приїхав, мовляв, дуба рубати. Вийшов до нього король.

— Хто такий? — питає.

— Я,— каже,— козак Мамарига, можу тобі скарб з-під дуба дістати.

— Ну,— король каже,— як дуба зрубаєш і скарб дістанеш, то я тобі півкоролівства відпишу і дочку мою, королівну, за тебе віддам. Та як не зробиш за ніч — твоя голова з пліч!

От настала ніч, козак Мамарига пішов до того дуба, розшморгнув торбинку-дротянку:

— Торбиночко-дротяночко, зрубай дуба, коріння викорчуй, скарб дістань!

Тут вийшли з торбинки слуги, взялися до роботи. А козак Мамарига ліг собі осторонь і спочиває. Ще й півночі не пройшло, а вже дуб зрубаний, коріння викорчуване і скарб витягнений. А слуги знов у торбинці поховалися.

Королю не спиться, не терпиться. Встав удосвіта, вийшов на ґанок та так і оторопів: нема в дворі дуба — вже зрубаний, а там, де він стояв,— тільки яма глибока, і стоять край тої ями великі скрині ковані, а в них золото, самоцвіти — скарб незліченний.

Прокидається тут козак Мамарига, підходить до ґанку.

— Ось,— каже,— давно вже все зроблено!

— Справді, зроблено,— каже король.— Бери тепер за себе мою дочку!

А королівна вередує, не хоче:

— Чого це я маю за простого козака йти?

— Нічого не вдієш,— каже король,— треба йти.

Взялися тут весілля гуляти. Вже й відгуляли. Відписує король козакові Мамаризі півкоролівства. А козак Мамарига каже:

— Що мені півкоролівства?! У вас королівство мале, відпишіть мені все, а половини я не хочу!

— Не хочеш, то твоя воля,— каже король,— а тільки другої половини я не дам!

Виводить тоді козак Мамарига із стайні свого коня Гивера, бере жінку за руку.

— Бувайте здорові,— каже.— Коли не хочете відписувати усього королівства, то я поїду з жінкою в іншу землю.

Сідає на коня і жінку саджає.

— Як тебе нести? — питає кінь Гивер.

— Неси поверх дерева!

Поніс кінь Гивер, тільки курява звилася. Несе добу, несе другу, заніс аж до Чорного моря. Помчав понад Чорним морем — вже й землі ніде навколо не видно, скрізь тільки хвилі ходять. Коли ось — камінь серед моря. Спустилися вони на той камінь відпочити. Козак Мамарига здіймає з плеча торбу-волосянку.

— Торбочко-волосяночко, дай нам їсти й пити!

Тут стіл враз де не взявся: наїдки, напитки на столі, що королівна й у свого батька таких не бачила. Напилися, наїлися.

— Торбочко-волосяночко, приберись!

Все й прибралося вмить, не стало нічого. Полягали тоді вони на камені спати. Він заснув міцно, а вона тишком-нишком встала, торбинки обидві заховала та до коня Гивера. Тільки ногу в стремено поставила, а кінь одразу й питає:

— Куди тебе нести?

— Неси,— каже,— до мого батька!

І поніс її кінь — тільки й бачили!

Виспався козак Мамарига, прокинувся, коли дивиться — нема ні коня, ні жінки, ні торбинки-волосянки, ані дротянки. Тільки чоботи лежать.

— Е,— каже він,— як чоботи тут, то ще козак Мамарига не загине!

Узув чоботи та й пішов поверх води. Ішов, ішов, аж дві доби, перейшов через море. Іде далі суходолом. Схотілося йому їсти. Бачить — стоїть кущ вишневий із ягодами. Козак Мамарига ягідку вирвав, кинув у рот — і враз виріс у нього на голові величезний ріг. Вирвав другу ягідку, кинув у рот — виріс другий ріг.

— Гай-гай,— каже він,— як же мені з такими рогами жити?!

Коли дивиться — стоїть другий кущ, і на цьому теж ягід рясно.

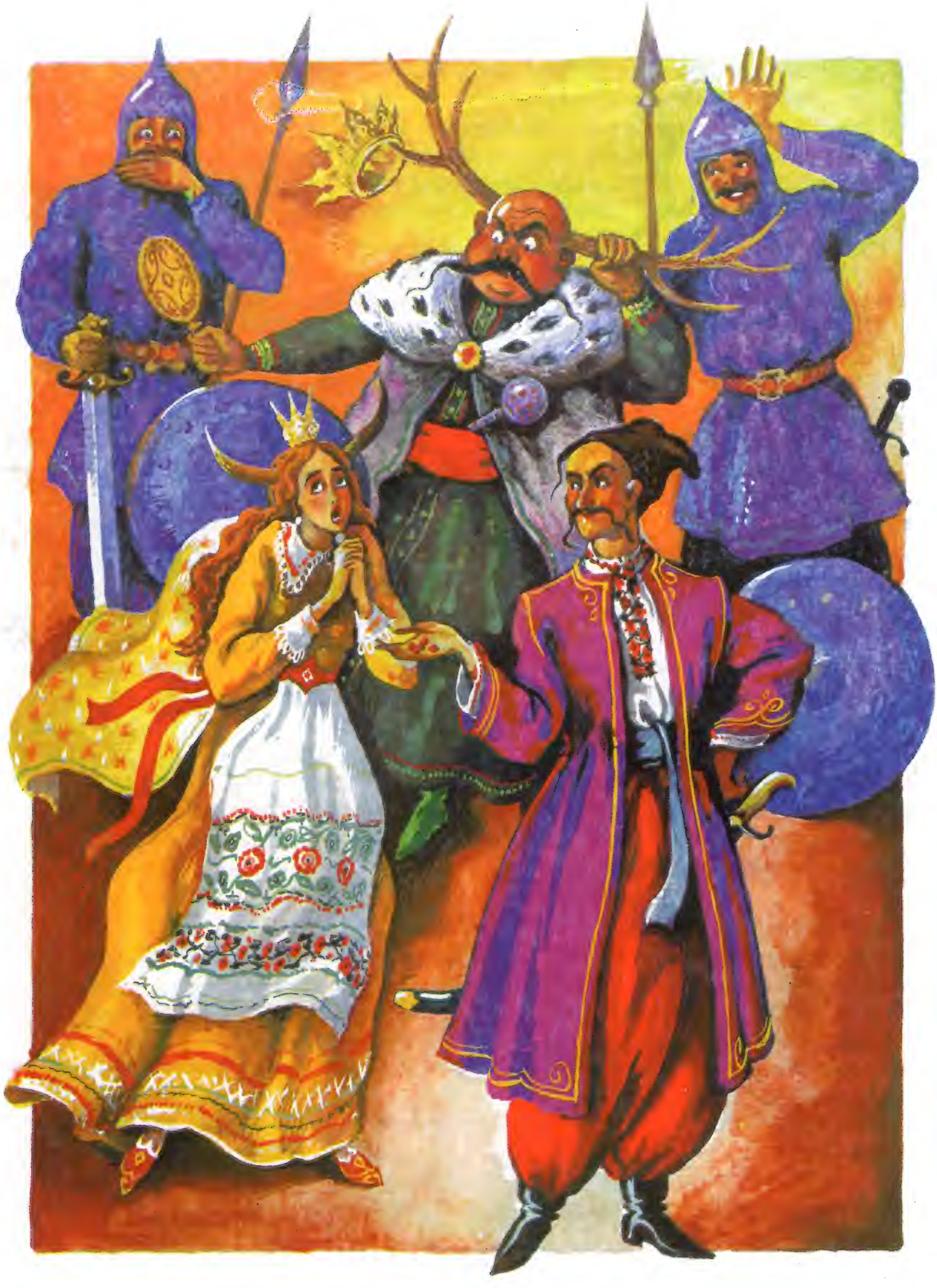

— А що,— каже,— може, й ці покуштувати? Вже ж гірше не буде.

Вирвав з того куща ягідку, з'їв — і спав один ріг. Вирвав другу, з'їв — другий ріг спав. Нарвав він тоді ягід із того й з того куща та й пішов у те королівство, де була його жінка.

Як став підходити, сяк-так перевбрався, щоб не впізнали, й пішов до королівського ґанку. Гукає:

— По ягоди!

Королівна почула, посилає служницю:

— Піди,— каже,— подивись, що воно за ягоди. У нас ще цвітуть, а десь, видно, вже поспіли.

Служниця вийшла, питає:

— Чи добрі ягоди та чи дорогі?

— Дорогі, та добрі.

— Почому?

— По срібному карбованцю ягідка!

Служниця пішла, розповіла королівні. Королівна дала їй карбованців півсотні.

— На,— каже,— купи мені тих ягід.

Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався. От бере королівна ягідку й кидає в рот, та відразу й другу, теж у рот,— і раптом виросли в неї на голові два величезні роги. Кинулася королівна до дзеркала, глянула — та як закричить з переляку! Збіглися слуги, прибіг король, жахнувся.

— Що це таке? Що ти їла?

А вона плаче й про ягоди розповідає.

— Не може того бути,— каже король,— щоб від ягід таке сталося. Ану, де ті ягоди?

Взяв та й укинув і собі в рот ягоди. Тут зразу і в нього роги виросли! Злякався король, розгнівався, наказав швидше бігти та схопити того чоловіка, що ягоди продавав. Побігли солдати, шукали, нікого не знайшли. Що ж тепер робити? Як королю й королівні з такими рогами жити?!

Скликає король лікарів та знахарів, щоб оті роги зігнати. Поз'їжджалися лікарі та знахарі з усього королівства. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги! Посилає король гінців по чужих землях, оголошує: хто зможе роги зігнати, тому він усе своє королівство відпише, аби тільки йому з дочкою такої бридоти позбутися. Поприїздили лікарі і з чужих земель, як не мудрували, чим там не мазали — нічого не вдіють...

Королівна плаче-розливається, король лютує, а народ глузує та буриться «Нащо нам король із рогами? Не хочемо такого короля!»

От приходить козак Мамарига до короля.

— Добридень,— каже,— тестеньку, може, я вам допоможу?

— Ой зятеньку, допоможи! — каже король.— Відпишу тобі все королівство, аби такого лиха позбутися!

— Гаразд! — каже козак Мамарига і дає йому дві ягідки з того другого куща. Тільки проковтнув їх король — умить роги спали. А королівна плаче, благає:

— Чоловіче мій любий, дай же й мені!

— Ні,— він каже,— тобі не дам. Де ти мого коня Гивера діла?

— Живий твій кінь, у стайні стоїть. Пожалій мене, дай ягідку!

— А торбинки, волосянка та дротянка, де?

— Цілі твої торбинки, в спальні на гвіздку висять. Порятуй мене!

— А не будеш більше мене кидати?

— Не буду до віку вічного!

Тут бере він ягідку і кидає їй у рот — враз один ріг спав. Вкинув другу — другий ріг спав. І стала королівна така, як і була.

— Ну, дивись, щоб ти знала, як чоловіка шанувати!

Почали вони тут радіти... Відписав король козакові Мамаризі усе королівство, і живуть у тому королівстві всі багаті та щасливі: торбинка-волосянка кожному їсти-пити дає, а дротянка будь-яку роботу робить.

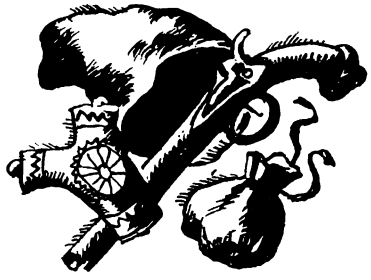

Змієва дочка

Жив собі багатий чоловік та й поїхав він у друге царство торгувати, а в тому царстві та не було води, а чоловікові тому так схотілося пити, що хоч умирай! От він і пішов до царя (бо вже, звісно, у царя вода є), а цар і каже:

— Як даси, чоловіче, те, що в тебе дома, то дам води.

— Окрім жінки, усе дам! — каже чоловік. А в того чоловіка та не було дітей, жінка була важка, а як чоловік поїхав, привела сина, та такого хорошого, що й не сказати!

От і росте той син та й виріс уже чималий. Через яку там годину поїхав чоловік додому. Приїхав, коли вибіга до нього назустріч парубок. Чоловік і питає його, чий він.

— Я ж ваш син,— парубок каже.

Чоловік зрадів, а далі як заплаче!

— Чого ви, тату, плачете? — запитав парубок.

— Та це я так! — одмовив батько.

От росте та й росте той син, і городив він раз із батьком хлів, та й знайшов у загаті записочку. Подивився син у записку та й каже:

— Чому ж ви, тату, мені не сказали, що я одданий цареві?

А то була та записочка, що в ній батько обіцявся цареві за воду оддать те, що дома, бо батько, як приїхав додому, то заткнув записку у загату. Далі й каже:

— Виряджайте ж мене, тату. Поїду я до царя.

Заплакали батько та мати та й стали виряджать сина.

Приїхав ото вже той син до царя, а в того царя та було три дочки. От найменша його зразу й полюбила. А цар той був сам змій і знав багато чарів, а найменша дочка була ще більша чарівниця од батька.

От змій зараз покликав того парубка та й каже:

— Щоб ти мені оцю річку за ніч загатив і виорав, і пшениці насіяв, щоб пшениця виросла й поспіла, щоб ти її вижав, помолотив, перевіяв, помолов і щоб уранці мені булку приніс із неї!

Сумний вийшов парубок із хати й пішов до найменшої дочки, а та його й питає:

— Чого ти такий, Іване, сумний?

— Як мені не сумувати, коли твій батько загадав, щоб я оту річку за ніч загатив, виорав, насіяв пшениці, зібрав, намолотив, щоб уранці булку пшеничну приніс!

— Не журись — усе гаразд буде!

От як полягали всі спати, дочка свиснула — прибігло два молодці. Вона й каже:

— Щоб ви мені оцю річку за ніч загатили, насіяли пшениці, щоб та пшениця поспіла, щоб ви її зібрали й помолотили, змололи і щоб принесли мені з неї булку.

— Добре! — сказали молодці і позникали.

Прокинулась уранці дочка — коли вже на столі стоїть гаряча булка. Вона зараз однесла її Іванові, а той змієві.

Заскреготав змій зубами, бо хотів як-небудь знищити Івана, а тепер і не пощастило, та нічого робить! От він і каже:

— Ну, на цю ніч щоб ти виїздив коня, що стоїть за дванадцятьма дверима!

Прийшов Іван до змієвої дочки та й каже:

— Загадав батько роботу, щоб я за ніч виїздив коня, що стоїть за дванадцятьма дверима, — це вже не така трудна робота!

— Е, ні! Це ще трудніша. То не кінь, то мій батько. Як тільки ти підеш туди, то він тебе і вб'є! — каже змієва дочка.

Тоді подумала, а далі й каже:

— Та вже дарма, я поможу тобі!

Тільки ото всі полягали, вона зараз свиснула, коли прибігло два молодці. Вона їм і каже:

— Підіть у стайню, там за дванадцятьма дверима стоїть кінь. Щоб ви його за ніч виїздили!

Молодці пішли та зараз у стайню. Як узяли вони їздити на тому коневі, так уже йому й не хочеться, такий зробився, як з води витягнений! Бігав, бігав той кінь, а далі й став. Молодці його й одвели в стайню.

От уранці змій покликав Івана та й каже:

— Ну, тепер же приходь до мене увечері!

Іван прийшов до дочки та й каже, що змій йому загадав.

— Як підеш, Іване, до батька, то живий не будеш! — каже дочка.— Треба тікати. Ми удвох утечемо!

От зараз вони зібрались чимскоріше та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Коли це щось застугоніло. Притулила змієва дочка вухо до землі та й каже:

— Це за нами женуться. Ну ти будь сторожем, а я стану пшеницею.

І стала змієва дочка пшеницею, а Іван сторожем.

От прибігли слуги на конях до пшениці та й питають Івана-сторожа:

— Чи не бачив, не бігли сюди двоє — дівчина й парубок?

Іван і каже:

— Бачив, бігли тоді, як сіялась оця пшениця.

Слуги й поїхали додому, а змій і питає:

— Що, не нагнали!

— Не нагнали.

— А не бачили нікого?

— Не бачили, тільки бачили сторожа, стеріг пшеницю.

— Ото ж воно й є! Треба б тільки найбільший колосок пшениці зірвати, то б ви взяли її за голову!

От змій послав слуг і вдруге. А Іван та змієва дочка знов пішли. Ідуть та й ідуть, коли щось застугоніло. Дочка притулила вухо до землі та й каже:

— Це за нами знов женуться! Ну, ти будь попом та читай книгу, а я стану церковкою.

І стала дочка церковкою, а Іван попом, і став служить піп. Приїздять слуги та й питають у попа, чи не бачив він, не бігли сюди парубок та дівчина. Піп і каже, що бачив тоді, як будувалась оця церква. Слуги й поїхали назад. Приїздять додому, а змій і питає:

— Не догнали?

— Ні.

— А не бачили нікого?

— Бачили церкву, а в церкві попа.

— То ж і вони!

От ізліз тоді змій на хату та як крикне:

— Подайте мені вила!

Подали змієві вила. Він підіпер одним кінцем вію, глянув та й каже:

— О, ще дожену!

Та зараз і побіг. А дочка притулила вухо до землі та й каже:

— Тепер ми пропали — за нами женеться змій. Ну, ти будь козаком, а я стану криницею. Як стане змій пить воду, то ти й одрубай голову!

І стала вона криницею, а Іван козаком із шаблею. Прибіг змій до козака та й питає, чи не бачив він, не бігли дівчина й парубок? Козак каже, що не бачив.

А змій тільки глянув, то зараз і догадався, та й каже козакові:

— Дай же мені води напиться!

— Не можна, з цієї криниці тільки отаман п'є воду.

А змій не слуха та зараз і нахилився до криниці, то Іван його й убив.

Тоді криниця стала знов змієвою дочкою, а козак Іваном. Приїхали вони додому і справили весілля.

Три сестри

Був собі цар, і мав той цар одним одного сина. Як виріс царевич і прийшла пора його женить, то цар і послав гінців по всьому царству пошукать царевичеві молодої. Поїхали гінці; два роки провештались, бо царство було дуже велике, та й знайшли три сестри, одна в одну, та такі гарні, що кращих на всьому світі не знайти. Поїхав цар із царевичем подивитися на тих сестер; глянули — й справді, як одна, не знає царевич, яку з них і брати за себе. От цар йому й каже:

— Сину мій, усі вони однаково гарні, так вибирай собі ту, котра більш у пригоді стане твоєму царству.

Став царевич прислухатися, що вони між собою розказують.

— Якби царевич одружився зо мною, то я б йому одним окрайчиком усе військо нагодувала! — каже старша.

— А я,— каже середуща,— оцією мичкою, що пряду, усе б його військо зодягла!

— А я,— каже менша,— породила б йому дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Розказав царевич батькові, що почув од сестер. От цар йому й каже:

— Бери меншу, бо од таких синів буде велика сила твоєму царству.

Вже старша сестра думала, що царевич буде її сватать, як прийшли старости і посватали меншу.

Розсердились старша й середуща та й стали казна-що вигадувать і намовлять на меншу.

— Вона,— кажуть царевичу,— нікчемна, вона тобі не дванадцять синів породить, а дванадцятеро кошенят приведе!

Однак, що вже сестри з задрощів не вигадували на меншу, а царевич з нею одружився. Після весілля цар недовго жив. От царевич і став царем, а менша сестра — царицею. Живуть вони собі у превеликій дружбі рік, другий, а діток Бог не дає.

От сестри знову почали набріхувати на меншу, так цар розсердився на неї та й каже:

— Як бачу, ти мене одурила: обіцяла мені дванадцять синів породить, та досі й одного не вродила.

— Постривай,— одказує менша сестра,— я тобі народжу разом дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Минув ще рік, а діточок усе-таки Бог не дає. От цар і заслав меншу сестру аж на край свого царства ік морю й звелів, щоб вона до його не приїздила і листів не посилала, аж поки не народить дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі.

Живе вона собі там над морем не як цариця, а як проста жінка: у невеличкій хатці, тільки й дав їй цар до послуги одного посланця та стару бабу. І року не минуло, як її туди заслали, народила вона дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі. Написала листа до царя та й каже тому посланцеві, що при ній живе:

— Одвези оцей лист до царя і розкажи, що мені і йому Бог послав, та гляди: хоч би що з тобою сталось, ні до кого не заїзди і нікому про це не розказуй.

Поїхав посланець; їде день, другий; на третій як лине дощ, а тут бачить — край дороги хатка стоїть; так він у ту хатку, дивиться — аж там царицині сестри, старша й середуща. Пізнали й вони його, зараз почастували, нагодували, розпитують про сестру, так він нічого їм не каже. От вони й стали улещувати його, щоб заночував у них.

— Спочинеш у нас,— кажуть,— а завтра раненько й поїдеш.

Посланець бачить, що так щиро його просять,— і згодився, бо дуже-таки і втомився. Уночі, як він заснув, сестри витягли з торбини в нього сестрин лист до царя та й спалили, а натомість написали другий, буцім менша сестра дає звістку цареві, що привела йому дванадцятеро кошенят.

Дуже розсердився цар, як прочитав той лист, що сестри написали, подер його на клапті, а посланця звелів із двору вигнать і на очі до себе не пустив.

Вернувся чоловік до меншої сестри і розказав їй усе, як було. От вона зараз і догадалась, що це, мабуть, її сестри обмінили лист; зараз подумала, погадала, що їй робить, та й вигадала. Ще як жила вона з царем і сестри на неї намовляли і набріхували, цар дав їй перстень та й каже: «Як спіткає тебе яке лихо через твоїх сестер, то пришлеш мені оцей перстень, то я знову до тебе прихилюся!» От вона узяла той перстень, заховала в коробочку та, написавши удруге листа, знову послала того посланця до царя.

— Тільки вже,— каже йому,— гляди, крий Боже, хоч би що тебе спіткало, ні до кого не заїзди; а як приїдеш до царя, то оддаси йому оцей лист і цю коробочку.

Знов поїхав посланець до царя. Тільки став доїжджати до того будинку, де живуть сестри, як знову линув дощ, як з відра. Однак, яке вже не лихо, обминув він той будинок. Їде дальш, а тут як набіжить друга хмара з громом, з блискавкою, як сипоне град із куряче яйце, а тут дивиться сердешний посланець — стоїть край дороги невеличка хатка; от він з коня та й став під стріхою. Коли виходить з хатки стара бабуся і запрошує його в хату обсушиться і спочить. А він і думає собі: «Нічого мені боятися старої». Та й увійшов у хату.

А та бабуся була не хто, як нянька старшої сестри, злюща-презлюща баба; вона ж то найдужче й сердилась на меншу сестру за те, що завадила старшій бути царицею. Нагодувала стара того чоловіка, участувала і поклала спати, а сама, витягши з торбини в нього лист та коробочку, мерщій до сестер.

Вийняли сестри з коробочки перстень, а натомість поклали дванадцять мишенят та й написали до царя лист, буцім од меншої сестри, що вона посилає царю мишенят, що дітки його, кошенята, наловили йому на гостинець. Поки посланець спав, стара нянька вернулась додому й сховала лист і коробочку в торбину.

Прокинувся чоловік уранці, огледів торбину — бачить, що усе так, як і було, подякував старій за хліб-сіль та й поїхав до царя. Дуже розлютувався цар, як прочитав той лист та глянув на мишенят; зараз-таки звелів тому чоловікові, що привіз гостинець, зітнути голову, а царицю вигнати геть із свого царства, щоб і духу її не було.

Як дійшла ця звістка до меншої сестри, вона й стала думать та гадать, що їй на світі робить з дванадцятьма синами. Зоставила собі одного старшенького, а одинадцятьох понесла ік морю та, сівши з дітками на скелю, гірко плаче перлами-сльозами і так молиться до моря:

— Море широке, море глибоке! Прийми до себе моїх діточок, безталанних сиріток, будь їм рідним батьком та рідною матір'ю.

Три дні плакала цариця; на четвертий прокинулось море і почуло матір. Стрепенулось хвилями, підняло догори білу гриву і послало кита-рибу забрать діточок.

Виринула перед царицею кит-риба, викинула на берег матінчині сльози-

перли, а діточок ухопила і понесла в кришталевий будинок аж на саме дно. Зібрала менша сестра свої сльози та, узявши старшенького сина, й пішла з царства світ за очима. Іде та йде, притомилась, сердешна, вже і запас, що з собою взяла, з'їла; од журби й без харчів не стало й покорму: нічим годувать сина. От вона сіла на могилі, плаче і так до степу промовляє:

— Степе мій широкий, степе мій просторий! Прийми до себе останнього мого сина і будь йому рідним батьком та рідною матір'ю!

Закрутився перед царицею вітер-ігрець, піднявся до неба стовп пилу, вхопив царевича й помчав у зелений гай, де пасеться печений бугай, де й кабан гуляє, що зубом оре, вухом засіває, а хвостом загрібає. Зосталась цариця серед степу одним одна. Однак не покида її Господь: підійде до неї дика коза, от вона надоїть молочка та й нап'ється; поналітають до них дрохви, хохітва і нанесуть яєчок.

Не так швидко в світі діється, як швидко казка мовиться. Довго блукала менша сестра по степах. Раз чує — позад неї щось тупотить; озирнулась, аж бачить — їде на доброму коні богатир і веде за собою печеного бугая і кабана, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загрібає. Цариця злякалась та хотіла була сховаться в травицю, а богатир їй і каже:

— Не ховайся, моя матінко рідная, від свого сина, що степ викохав тобі на радість та на підмогу!

Та, це кажучи, розкрив жупан, а золоті груди, неначе сонце, заблищали.

— Сину мій милий, сину мій любий! — скрикнула мати.— Який же ти хороший-прехороший, і хто ж тебе наділив конем, панцером і цими дивами, що ведеш?

— Цими дивами,— одказує царевич,— наділив мене наречений мій батько — степ. З ними ні в кого не будемо хліба просить, а ще й увесь світ нагодуємо. Теперечки,— каже,— моя матінко, буде кому тебе догледіть і заспокоїть.

Це кажучи, посадив її на коня й помчав. Надвечір уже, як зовсім посутеніло, доїхали вони до широкої річки і заночували. На другий день прокинулись, дивляться — по той бік річки високі-превисокі гори-скелі, вкриті лісом. Перевіз царевич на той бік матір, обрав місце та й збудував великий та гарний будинок і вкрив його голубиними крилами. Тим часом, поки він будувавсь, кабан наорав зубом, насіяв вухом і заскородив хвостом. Як Бог уродив пшеницю, царевич випустив у царину печеного бугая; де він пройде, там пшениця сама у копи складається й молотиться, і віється, і в засіки засипається.

Живе менша сестра з царевичем у превеликому багатстві; з далеких країв їдуть до них купці купувати пшеницю; а прийдуть бідні, то мати з сином і даром їх наділяють.

Раз їдуть побіля двору купці з крамом, дивляться — аж гарний будинок стоїть на горі, вкритий голубиними крилами, а в садочку пасуться печений бугай та кабан, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загрібає. Дуже вони дивувались,

дивлячись на ті дива, а далі зайшли поклониться й хазяїнам. Цариця й царевич ласкаво їх прийняли і стали їх розпитувать, куди вони їдуть. От вони їм і кажуть:

— Веземо ми крам великому цареві, що оженився був із меншою сестрою та й прогнав її з свого царства за те, що вона замість дванадцяти синів привела йому дванадцятеро кошенят, а теперечки,— кажуть,— той цар оженився з старшою сестрою, то вона йому одним окрайчиком усе військо годує.

Почувши це, царевич і став у матері проситься, щоб вона пустила його з купцями побачитися з батьком.

— Їдь,— каже йому мати,— та нікому не кажи, що ти царевич, а то як старша моя сестра довідається, то вона тебе з світа зжене.

Перерядився царевич у просту одежину, сів на свого коня та й поїхав з купцями до батька. Приїхали купці до царя й стали йому розказувать, які їм довелось дива побачить: про печеного бугая, і про кабана, і в якому гарному будинку живе мати з сином. Як почула про це старша сестра, зараз догадалась, що це, мабуть, її менша сестра з царевичем живуть у тім будинку, та й стала намовляти царя, щоб він зібрав своє військо та одняв печеного бугая й кабана. Цар не хотів був її слухать, а вона як присікалась до його: «Іди та й іди», а вона орудувала царем, як сама хотіла,— то цар і звелів зо всього свого царства зібрать військо, а купців зоставив у себе, щоб було кому провести. Як почув царевич, що батько збираєтьсч на них війною, поїхав до степу, свого нареченого батька, та й гукнув до його молодецьким покриком:

— Степе мій широкий, степе мій просторий! Оборони мене і мою матінку від старшої сестри, і не допусти нам загинуть у сирітстві!..

— Не бійтеся,— загув степ,— не дійде до вас те військо та й назад не вернеться.

Як зібралось військо, сам цар його повів, і царицю, старшу сестру, з собою узяв. Поки йшли своїм царством, у всьому був достаток, а як увійшли у степ, то зробилась превелика засуха, порепалась земля, нема ні паші, ні водопою: вітер гуде, з ніг валить чоловіка, піском очі засипає; на людей напав голод, хвороба, і все військо цареве згинуло, тільки й вернувся цар із царицею, старшою сестрою, та з ними кілька прислужників. Розсердився цар та й став лаять старшу сестру.

— Це,— каже,— мене Бог покарав за те, що дав мені велике царство, а я хотів ще й чуже загарбать!

А старша сестра йому й одказує:

— На те тобі Бог дав велике царство, щоб ти робив, що схочеш. Згинуло одно військо — набери друге; не дійшли степами — допливемо річками, і все-таки буде по-твоєму.

Довго старша сестра умовляла царя і скребла моркву[1], аж поки він не згодився, та набрав знов військо, та, налагодивши байдаки-човни, й поплив річками добувати печеного бугая та кабана.

[1] Скребти моркву (скромадити моркву) — лаяти, бурчати.

Як довідалась менша сестра, що цар пливе до них із військом, і каже царевичу:

— Сину мій милий, сину мій любий! Їдь до моря глибокого — нехай воно мені верне моїх любих синів, щоб було кому оборонити нещасливу матір. Візьми,— каже,— отсе намисто, матінчині сльози, та, як випливеш на середину моря, і кинь його у воду, то брати тебе й почують!

Доїхав царевич до моря, зліз з коня і пустив його пастись, а сам зробив собі човна та й поплив. Допливши до середини, вийняв з кишені намисто і кинув у море. Як кинув, так море й заграло, покотилась хвиля за хвилею, і перед царевичем вирнула кит-риба, а на тій кит-рибі стоять одинадцять братів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі.

— Хто се до нас озивається? — питають.

— Матінчині сльози! — відказує царевич.

— А ти ж хто такий? — питають.

— Я рідний ваш брат! — каже царевич.— Матуся вас зове до себе оборонить її від старшої сестри. Сідайте у човен та поспішайте, бо вже цареве військо недалеко.

Посідали брати в човен та й озвались до моря:

— Море широке, море глибоке! Спасибі тобі, що стало нам, сиротам, за батька рідного і за матір рідну!

Піднялась висока хвиля, неначе іскрами розсипалась перед братами, та й викинула їм з кит-риби перо. Узяли те перо брати та й попливли до берега. Причалившись, як повиходили з човна, старший брат тільки свиснув до свого коня, так він і став перед ним як укопаний. Висмикнув старший брат у нього з гриви одинадцять волосінь та й пустив за вітром; як пустив, так з тих волосінь і стало одинадцятеро коней, та таких же, як і в старшого брата. Посідали брати та й помчали до матері. Стріла мати своїх синів на порозі, а вони вклонились їй до землі та й кажуть:

— Матінко наша рідная! Породила єси нас у злоті, в сріблі, а долі собі з нами не добула!

А мати відказує:

— Сини мої милії, сини мої любії! Матінчина доля витає з її дітками; тепереньки, як ви вернулись до мене, то й долю мою з собою принесли!.. Тепереньки буде кому мене оборонить, заспокоїть і на старості літ утішить!..

Повела мати своїх синів у садочок, щоб показати їм своє хазяйство. Тільки-но вийшли з будинку, аж бачать: пливе військо, так байдаками та човнами і вкрили річку; а попереду, в золотому кораблі пливе сам цар із царицею, старшою сестрою. Як стало зближаться те військо, мати й каже своїм синам:

— Діточки мої милії, діточки мої любії! Ідіть до царя, вашого батька, та й кличте його до мене обідати, а щоб військо з старшою сестрою за тисячу гонів

звідси одіслав. Та глядіть,— каже,— як будете запрошувать царя, то не кажіть йому, що він ваш батько, а ви його діти!

Посідали брати у човен і поплили назустріч війську. Як порівнялися з царевим кораблем, то й гукнули на лоцманів, щоб викликали до них царя. Вийшов до братів цар та й питає:

— А чого вам од мене треба?

А брати й кажуть:

— Ненька наша запрошує тебе до себе обідати, а щоб твоє військо з царицею, старшою сестрою, одіслав звідси на тисячу гонів!

Цар дивиться на братів і думає собі: «Яка то щаслива мати, що має таких синів! Хоч би мені бог одного такого послав!» А старша сестра пізнала, що це його сини, та й каже йому тихенько:

— Запрошуй братів на свій корабель у гості!

Запросив їх цар на свій корабель, не надивиться на них — такі вони йому

любі та милі: серце батьківське вість йому подало. Частує і пригощає цар братів, а старша сестра на вухо йому шепотить:

— Побий братів, а не поб'єш, то вони вилущать усе твоє військо!

Цар і слухати її не хоче, а вона сікається до його та на вухо йому турчить:

— Побий, кажу тобі, а як не поб'єш, то я й війська твого не стану годувать, а моя сестра не буде його зодягать (бо й середуща з ними була), то твоє військо без хліба й одежі послизне й пропаде!

Замислився цар, думав-думав та й каже:

— Ну, роби з братами, що сама знаєш, а я руки своєї на них не підійму.

Так ото, поки брати бавились із царем, старша сестра й звеліла, щоб у їх човні пробили дірку та й заткнули чопом, а ік тому чопу прив'язали б під човном мотузок. Подякували брати цареві за хліб-сіль та й посідали у човен. Тільки-но відпливли гонів з двоє, а старша сестра — смик за мотузок, чоп як відіткнувся, вода й забулькотіла в човен, так його й потягло на дно. Не дуже злякались брати, бо виросли на морі; вхопили старшого брата з човна та й попливли. Бачить старша сестра, що нічого не вдіяла, і гукнула до війська:

— Стріляйте з луків! Як їх не повбиваєте, то самі згинете!

Посипались на братів стріли, неначе хмарою їх укрили. Однак і цього не злякались брати: пірнули та й вирнули аж на тім боці біля матінчиного будинку. Тільки-но розказали брати, як старша сестра хотіла їх потопить, аж дивляться — підпливає цареве військо, вже й з луків стріляють, від тих стріл і сонце закрилось.

— Ну, теперечки,— каже мати,— діточки мої любії, діточки мої милії, рятуйте себе, рятуйте й мене, нехай вам Бог помагає у правому ділі; тільки глядіть, як стане погибати цар, ваш батько, то вирятуйте його і приведіть до мене.

Почали боронитися брати; старший стріляє з лука: як пужне у п'ять пуд стрілою, то, неначе вогнем, палить військо, а одинадцять братів шпурляють камінням пуд у двадцять: як торохне по байдаку, то так він з людьми трісками і розсиплеться. Однак хоч як брати боронились, хоч що робили, а військо усе ближчає, бо велике було, та ще й сам цар перед веде. Бачать брати, що вже їм самим не оборониться,— от вони ухопили перо з кит-риби, що море їм подарувало, як махнуть раз, удруге, так з моря й покотились хвилі, одна велика, а друга ще більша, а тут ще як дмухне вітер, так усі байдаки з військом порозносило і поперевертало догори дном. Дивляться брати — і царів корабель похилило на бік, от-от хвиля переверне, так вони скоріш у воду, ухопили той корабель і винесли на берег. Узяли брати царя й сестер, старшу й середущу, та й повели до матері у будинок. Вийшла мати до царя назустріч з хлібом-сіллю; тільки цар на неї споглянув, зараз і пізнав.

— Відкіля,— спитав,— ти взялася?.. Чи ти тут хазяйка, чи в наймах?

А цариця, менша сестра, йому й відказує:

— Живу сама собі у своєму будинку з моїми синами, що породила тобі, до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

— Ти ж,— каже цар,— писала до мене листа, що привела мені дванадцятеро кошенят, ще й дванадцятеро мишенят прислала на гостинець!

— Ні,— сдказує менша сестра,— не я це тобі писала, не я й мишенят на гостинець посилала, а спитай,— каже,— у моїх сестер, може, вони знають, хто до тебе писав, хто й посилав!

Глянув цар на сестер, питає, а вони дрижать, устромили очі в землю й слова не промовлять.

— Е, як бачу,— каже цар,— то це ви мені таке лихо наробили: з моїм любим подружжям і з моїми дітками розлучили, через вас загубив я і два мої війська?.. Геть же від мене, щоб очі мої ніколи вас більше не бачили!

Далі забрав царицю з синами та й поїхав у своє царство, а печеного бугая та кабана пустив у степ, то вони йому надбали стільки хліба, що з усього світу приїздили купці купувать той хліб. З того часу цареве царство ще побільшало й забагатіло, бо степ і море стали йому родичами.

Ох

Колись-то давно, не за нашої пам'яті,— мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі,— жив собі убогий чоловік із жінкою, а в них був одним один син, та й той не такий, як треба: таке ледащо той одинчик удався, що Господи! Нічого не робить — і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить — ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то їсть, а не подадуть, то й так обходиться.

Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно хліб переводиш!

Так йому не до того: сидить та просцем пересипається. Тепер-от, як там п'ять або шість год хлоп'яті — вже воно й у штанцях, вже воно батькові й поміч: а тоді — то такий виженеться, що аж під стелю, а все без штанів ходить.

Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він до зросту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє? Ти б його куди оддав, то оддав, куди найняв, то найняв, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадились, батько оддав його у кравці вчитись. От він там побув днів зо три та й утік, зліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його вибив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько його знов вибив і оддав ковальству вчитися. Так і там не побув довго — втік.

— Що робить? — бідкається батько. — Поведу,— каже,— у інше царство: де найму, то найму,— може, він відтіля не втече.

Взяв його й повів. Ідуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи; а так, над стежкою, стоїть обгорілий пеньок, батько й каже:

— Притомився я — сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав — аж з того пенька, де не взявся, вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі,— питає,— чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: «Де воно таке диво взялося?» Та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав,— каже дідок,— коли кликав!

— Хто ж ти такий? — пита чоловік.

— Я,— каже дідок,— лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе й не думав кликать! — каже чоловік.

— Ні, кликав — ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився,— каже чоловік,— та й сказав.

— Куди ж ти йдеш? — питає Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік.— Веду оцю дитину наймать,— може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома — що найму, то й утече.

— Найми,— каже Ох,— у мене: я його вивчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то як пізнаєш його — бери, а не пізнаєш,— ще рік служитиме в мене!

— Добре,— каже чоловік.

Ударили по руках... Чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, то повів аж на той світ, під землю, та й привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої. А в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все. А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!

— Ну, сідай же,— каже Ох,— наймитку, та попоїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну,— каже Ох,— піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймит пішов. Чи рубав, чи не рубав, ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Ох звелів наносить дров, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова. Згорів наймит! Ох тоді взяв попілець, по вітру розвіяв, а

одна вуглина і випала з того попелу. Ох тоді її спрснув живущою водою,— наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи.

Ох знову звелів наймитові дрова рубати; той знов заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину спрснув живущою водою — аж з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде по сина. Прийшов у той ліс, до того пенька обгорілого, сів та й каже:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба? — питає Ох.

— Прийшов,— каже,— по сина.

— Ну, йди: як пізнаєш — бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати. Ох виніс мірку проса, висипав — назбігалось такого півнів!

— Ну, пізнавай,— каже Ох,— де твій син?

Чоловік дивився-дивився — всі півні однакові, один у один,— не впізнав.

— Ну,— каже Ох,— іди ж собі, коли не впізнав. Ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік знов іде до Оха. Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди,— каже,— пізнавай!

Увів його в кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не впізнав.

— Іди собі, коли так, додому: твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов, журячись.

Виходить і третій рік; чоловік іде до Оха. Іде та йде — аж йому назустріч дід, увесь як молоко білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе Бог провадить?

— Йду,— каже,— до Оха виручать сина.

— Як саме?

— Так і так,— каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід.— Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме.

— Та я вже,— каже чоловік,— і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі. Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику! Бо все-таки який він не був,— а мій син, своя кр ов.

— Слухай же,— каже дід,— як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та обскубуватиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька:

— Ох! — каже.

Ох виліз і повів його у своє царство. Висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів. Назліталось їх сила, і все один в один.

— Пізнавай,— каже Ох,— де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От усі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та обскубується. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так — бери.

Взяв перекинув того голуба, і став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує. Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому.

От і пішли.

Йдуть дорогою та й розмовляють. Батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний. Служив ти три годи, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, все гаразд буде. Глядіть,— каже,— тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинусь хортом та піймаю лисицю. Паничі мене купуватимуть у вас; то ви мене продайте за триста рублів,— тільки продавайте без ретязя: от у нас і гроші будуть, розживемось!

Ідуть та йдуть,— аж так на узліссі собаки ганяють лисицю; так ганяють, так ганяють: лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекинувся хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу:

— Це твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Триста рублів, без ретязя.

— Нащо нам твій ретязь,— ми йому позолочений зробимо! На сто!

— Ні.

— Ну, бери гроші — давай хорта.

Одлічили гроші, взяли хорта,— давай полювать. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, там перекинувсь парубком і знову прийшов до батька.

Ідуть та йдуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей,— тільки що хазяйством завестись, хату полагодить.

— Не журіться, тату, буде ще. Тут,— каже,— тату, паничі їхатимуть по перепелиці з соколом. То я перекинусь соколом, а вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів, без шапочки.

От ідуть полем,— паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом,— так зразу й насів того перепела.

Паничі побачили:

— Це твій сокіл?

— Мій!

— Продай його нам!

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчеву зробимо!

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів та й полетів у ліс, там перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи,— каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо,— каже,— іти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте. Дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От доходять до містечка там, чи що,— аж ярмарок. Син перекинувсь конем — такий кінь, як змій, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він гарцює, копитами землю вибиває! Тут насходилось купців — торгують.

— Тисячу,— каже,— без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! — Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган, сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу, без недоуздка.

— Ге! Дорого, батю: візьми п'ятсот з недоуздком!

— Ні, не рука,— каже батько.

— Ну, шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуватися, як узяв,— так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батю, тільки з недоуздком.

— Е, ні, цигане: недоуздок мій!

— Чоловіче добрий, де ти бачив, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батю: я тобі ще п'ять рублів накину,— тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні вартий, а циган дає п'ять рублів! Узяв і оддав... Пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня та й поїхав.

А то не циган — то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари. От спустився у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив у стайні, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук! — каже жінці.

От у обідню годину бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пить та й перекинувся окунем та й поплив.

Ох, не довго думавши, перекинувсь і собі щукою та давай ганятися за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, а щука й не візьме. От вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш балакати,— каже окунець щуці,— то я й так чую!

Знову — що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та й каже:

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш,— то я й так чую!

Довго ганялась щука за окунем — та ні, не дожене!

А це підпливає той окунь до берега — аж там царівна шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим перснем у золотій оправі, царівна побачила та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла!

Батько милується, а царівна не знає, на який його й палець надіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доповіли царю, що прийшов якийсь купець. (А то Ох купцем перекинувся.) Цар вийшов:

— Що тобі треба?

— Так і так: їхав я,— каже Ох,— кораблем по морю. Віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Так,— каже цар,— моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узяв її просить, щоб оддала, бо йому, каже, і на світі не жить, як не привезе того персня! Так вона не оддає та й годі! Тут уже цар уступився.

— Оддай,— каже,— дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові,— оддай!

А Ох так просить:

— Що хочете, те й беріть у мене,— тільки оддайте мені перстень!

— Ну, коли так,— каже царівна,— то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю.

Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по всій хаті. А Ох, не довго думавши, перекинувся півнем, та давай клювать те пшоно. Клював-клював, усе поклював. А одна пшонина закотилася під ноги царівні,— він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював,— та в вікно й вилетів та й полетів собі...

А з тієї пшонини та перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу,— та так же то щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за нього:

— Ні за́ ким,— каже,— я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився: «Як то за простого парубка оддати свою дочку?!» А далі порадилися — та взяли їх поблагословили та й одружили, та таке весілля справляли, що увесь мир скликали! І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

Іван-царевич і залізний вовк

Був собі цар та мав сина Йвана. От Іван-царевич поїхав раз на лови. Приїхав у темний ліс і став гулять конем. Дивиться він, коли летить пташка з золотими крильцями. Тільки що намірився стрілять, а позад його щось як зашелестить! Він оглядівся, коли біжить залізний вовк та й каже:

— Давно вже я по лісу гуляю, та не бачив ніколи царевича, а тепер уже наїмсь царського м'яса.

— Не їж мене,— каже царевич,— краще візьми з мене, що тільки хоч.

— Ну,— каже вовк,— тоді я тебе з'їм, як будеш женитись.

Довго Йван-царевич не женився, а потім батько його й каже:

— Женись, сину. Вже пора.

— Ні,— каже царевич,— не хочу, бо як їздив на лови, то вовк казав — з'їсть, як оженюсь.

Батько йому й каже:

— Ні, не бійся, у мене є багато війська. Воно застрелить вовка.

От вони й поїхали у друге царство сватать царівну. Засватали царівну,

пішли в церкву повінчались, а потім забрали царівну і приїхали додому весілля гуляти. Звелів цар війську обступить кругом хату, а молодих завели за стіл і зачали гулять... І тільки що стали музики грать та танцювать молоді, коли чують — військо кричить:

— Вовк біжить! Вовк біжить!

Став добігать залізний вовк до хати, а солдати давай його стрілять. Стріляли, стріляли — нічого не зроблять — біжить напрямки та кусається.

Бачить царевич, що вовк добігає до вікна і скоро в хаті буде, та й кричить:

— Сідлайте мені прудкого коня!

Солдати осідлали. Йван-царевич сів на коня і полетів на ньому, як птиця, а вовк за ним.

Біжить царевич степом, коли дивиться — стоїть хата на курячій ніжці. Царевич убіг у хату, а там сидить відьма з трьома дочками. Поздоровкався царевич, а відьма його й питає:

— Чого сюди зайшов, чи по волі, чи по неволі?

— Ні,— каже царевич,— я козак не без долі, зайшов сюди по неволі.

Відьма й пита царевича:

— Яка тобі неволя?

— Та, що залізний вовк хоче мене з'їсти.

А відьма й каже:

— Бери за себе мою старшу дочку, то я тебе порятую.

Поручився царевич брать відьмину дочку. Вовк біжить — та прямо в хату і вскочив.

Відьма й пита вовка:

— А що, з'їв царевича?

— Ні,— каже,— утік.

— Ну, як не будеш його їсти, то він буде нам зятем?

(Відьма була жінкою залізного вовка.)

— Чи так, то й так,— каже вовк,— однаково ніхто не трапляється.

Впустили царевича в хату, а вовк і каже:

— Як маєш талан, що втік, то тепер будеш із моєю дочкою жить.

От помітили вони, що царевич не дуже любить відьмину дочку, та й радяться самі між собою, як би його з світу звести.

Прикинулась відьмина дочка хворою, і посилають вони його в ліс по живущу і цілющу воду. Пішов царевич до коня та й плаче.

— Тепер уже,— каже,— я пропав.

Кінь і каже:

— Сідай, поїдемо.

Їдуть лісом, коли лежать ґавенята. Став царевич їх забирать, а стара ґава летить та й кричить:

— Кра, кра! Здаля чувати, як царевича в вічі видати.

А далі й пита:

— Чи по волі, чи по неволі?

Царевич відказує:

— Я козак не без долі, зайшов сюди по неволі.

Ґава й каже:

— Що хоч візьми, тільки не руш моїх ґавенят.

Царевич каже:

— Я з тебе нічого не хочу, тільки дістань мені живлющої і цілющої води.

— Добре, дістану, бо я цю воду сама й стережу.

Полетіла ґава до малої пташки, звеліла дістать води й приказує їй:

— Як улетиш у колодязь та набереш води, то не лети вгору, а лети убік.

От пташка набрала води й полетіла убік. Як залетіла вона далеко, а ґава тоді й кричить на весь ліс:

— Кра, кра!

Змії стерегли воду та почули, що наче ґава каже: крав, крав — та встали з місць і пустили з себе вогонь. Бачать, що не запалили злодія, та й кажуть ґаві:

— Брешеш ти, ніхто води не крав.

А пташка долетіла вже до Івана-царевича і оддала йому воду. Царевич сів на коня й поїхав. Їде, аж стоїть хата, а в тій хаті сидить дід. Царевич увійшов у хату та й каже:

— Здорові, діду!

— Здоров, Іван-царевич! — Чи по волі, чи по неволі?

— Я козак не без долі, зайшов сюди по неволі,— відказує царевич.

Розказав Йван-царевич дідові, де бував, що видав і куди тепер іде.

У діда тоді якраз баба вмерла, і він хотів її вже ховать, а царевич і покропив бабу живлющою і цілющою водою, вона й ожила. Дід тоді дає царевичу хусточку і навчає, як вовка збутися.

— Як прийдеш,— каже,— додому, то кинеш вовкові на шию хусточку, то з його залізо спаде, і стане він змієм з дванадцятьма головами, тоді ти його поб'єш.

Став царевич з хати виходити, а дід дав йому ще й рушничок.

— На,— каже,— цей рушничок, та як уже позбудешся залізного вовка, то од'їдеш од відьминої хати, та вернися назад, махнеш рушничком — і зробишся котиком, тоді вбіжиш у хату і підслухаєш, що вони будуть балакать, щоб тебе звести; а як захочеш знов стати чоловіком, то вибіжиш надвір, махнеш рушничком і станеш чоловіком.

Приїхав царевич і дає воду. Став вовк брати, а він і кинув вовкові на шию хусточку. Поспадало з вовка залізо, і став він страшенним змієм з дванадцятьма головами. Царевич як рубнув шаблею, так і поодлітали всі ті голови.

Упорався із змієм, помолився Богу, осідлав коня і поїхав додому.

Виїхав у степ і здумав, що йому дід казав. Вернувся він, прив'язав коня до

дуба, а сам пішов до хати, махнув рушничком, зробився котиком, вбіг у сіни і кричить:

— Няв, няв!

Стара відьма й каже дочкам:

— Пустіть котика в хату, а то той клятий царевич перевів нашого хазяїна, то ще й котика переведе.

Впустили котика в хату.

Посідали втрьох на печі та й радяться, як би царевича звести. Старша дочка й каже:

— Я піду на степ та зроблюся криницею, то він нап'ється води та й пропаде.

Менша каже:

— А я піду та стану яблунею золотою, то він зірве золоте яблуко, з'їсть та й пропаде.

Наймснша каже:

— Я піду та зроблюсь світлицею, а в світлиці буде багато наїдків та напитків, то він ввійде, наїсться, нап'ється й пропаде.

Вислухав котик все, що вони говорили, вийшов надвір, махнув рушничком та став чоловіком і пішов до коня, сів на коня і їде.

Довго він їхав, і захотілось йому пить.

Дивиться — криниця, він зліз з коня і хотів пить, а кінь йому й каже:

— Не пий, а то вмреш.

Він підійшов до криниці, вдарив по ній навхрест шаблею, а з неї кров так і потекла.

Так сталося і з тією яблунею, що золоті яблука на ній були, й з тією горницею з наїдками та напитками.

Сів тоді Йван-царевич на коня й гайда додому. Приїхав додому, ввійшов у хату, а йому всі стали раді-раді. Пообсідали кругом його жінка, батько й мати, і давай він їм усі свої пригоди та історії розказувати.

Живуть вони тепер з молодою жінкою та царствують.

Дідова дочка і бабина дочка

Був собі дід та баба, і мали вони дочку. Ото чи довго пожила баба, чи ні, та й задумала вмерти; а як умирала, то своєму чоловікові казала:

— Як я умру, чоловіче, а ти будеш женитися, то гляди — не бери тої удови, що біля нас живе з дочкою, бо вона тобі буде жінкою, а нашій дитині не буде матір'ю!

— Добре,— відказав чоловік,— не буду брати не то її, а й ніякої,— і женитися не буду.

Заховав дід бабу і похорон відправив та й живе собі сам. А трохи згодом ішов раз селом та й зайшов до тієї удови, що жінка не веліла її брати. То чоловік казав: «Не буду женитися ні з якою», а то й забув,що казав, забіг, побалакав і удову до себе просив.

Тоді вдова з великих радощів і сказала:

— Я вже давно цього ждала!

От усю худобу забрала і до діда жити з дочкою помандрувала.

Ото живуть усі вкупі — дідова дочка й бабина. Дуже баба не любила дідової дочки: сказано, як мачуха,— все гризе голову, та й діти між собою часто сва-

ряться — надто бабина дочка: звичайно, як зведенята,— у них ніколи ласки нема.

Оце, було, як підуть на досвітки, то дідова дочка пряде, а бабина, знай, цілу ніч гуляє з хлопцями та крутиться. І не раз так бувало, що, гарцюючи, і мички попалить.

А йдуть вони додому вранці та дійдуть до перелазу,— то й каже бабина дочка до дідової дочки:

— Дай,— каже,— мені починки, сестрице, я подержу, поки ти перелізеш.

— Добре,— каже,— сестрице, на!

Поки дідова дочка перелазить, а бабина дочка, узявши починки, побіжить додому і матері набреше, що дідова дочка з хлопцями цілу ніч гуляла і мички попалила.

— А я пряла і додому поспішала. Бачте, мамочко, яка вона ледача!

От дідова дочка прийде додому, то мачуха й почне її бити і дідові виказувати:

— Твоя дитина ледащо — не хоче робити, а ти не хочеш учити!

Що вже мачуха не робила, як не знущалась, що дідові не наговорювала, а тій дідовій дочці все байдуже: робить собі мовчки. Дуже було досадно бабі з дочкою дивитися, що дід свою дочку жалує,— і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!

Ото й почала баба дідові гризти голову:

— Твоя дитина ледащо — не хоче нічого робити, тільки гуляє та спить, а ти ще її жалуєш. Ти б краще, ніж мав би жалувати, то б найняв її де-небудь, то, може, що й було б з неї!

— Де я найму її? — каже дід.

— Так веди, куди хочеш, а щоб вона дома не була.

Ото так докучила баба своїми речами дідові, аж до живих печінок допекла, бо щодня одно товкла: «Веди!» — та й годі. Нічого було робити дідові: треба вести, хоч і жалко.

Зібралися вони і пішли. І зайшли у великий ліс. Дочка дідові й каже:

— Верніться, тату, додому, я й сама піду, десь найду собі службу.

— Добре,— каже дід.

Попрощався дід і вернувсь, а дівчина пішла собі.

Ото йде та йде дуже великим лісом, коли стоїть яблунька, така зарощена бур'яном, що й не видно її, та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дідова дочка закотила рукави, обполола, обчистила і пісочком обсипала; яблунька подякувала, дівчина й пішла далі.

Схотілось дівчині пити. Вона зайшла до криниці, а криничка їй і каже:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина вичистила, прибрала і пісочком обсипала; криничка їй подякувала,— вона й пішла далі.

Коли біжить така погана собака та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина заходилась, обчистила, обібрала реп'яхи, собака сказала: «Спасибі, дівонько!» І пішла вона далі.

Коли стоїть піч, і така облуплена, а біля неї глина лежить. І каже та піч:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обмаж мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина замісила глину, полізла у піч, обчистила, обмазала; піч їй подякувала, дівчина й пішла далі.

Йде та йде,— зустрічає її жінка та й каже:

— Здорова, дівчино!

Дівчина відказала їй:

— Доброго здоров'я!

— Куди ти йдеш, дівчино? — спиталась жінка.

А дівчина й каже:

— Іду, тітонько, щоб де найнятися.

— Наймись у мене,— сказала жінка.

— Добре,— відказала дівчина,— наймусь.

— У мене,— каже жінка,— невелике діло, аби ти вміла зробити те, що я скажу.

— А чому ж не зумію? — каже дівчина.— Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.

Ото прийшли додому, де та жінка жила. Жінка й каже:

— Ось що, дівчино: оце тобі казани, то ти рано й вечір нагрій окропу, вилий у корито і борошенця туди всип, і замішай,— тільки гляди мені, щоб не гаряче було, тільки тепленьке. Та не бійся, що б не бачила, що б не чула,— стань на порозі, двічі свисни, то до тебе позлазяться гадюки, ящірки, жаби і всякий звір. Ти нагодуй їх, то вони й порозлазяться, куди кому треба.

Дівчина сказала:

— Добре, паніматко, так буду робити, як ви мене навчили.

Увечері дівчина хутенько затопила піч, приставила окропу, нагріла трохи, повиливала в корито, борошенця туди всипала й замішала. Стала на порозі, двічі свиснула,— як почали злазитись гадюки, ящірки, жаби і всякий звір, та кожне до корита, понаїдались усі та й порозлазились.

І так цілий рік дідова дочка там служила і робила те, що їй хазяйка казала, а як скінчився рік, то та жінка й каже дівчині:

— Ось що, дівчино: оце вже сьогодні рік, як ти в мене. Коли хочеш, то й другий будь, а не хочеш, то як хочеш: ти мені добре робила, спасибі тобі.

Дівчина подякувала хазяйці за хліб, сіль і за все і сказала:

— Хочу додому, спасибі вам, паніматко!

Хазяйка й каже їй:

— Піди ж вибери якого хочеш коня й воза.

А сама наготувала повнісіньку скриню всякого добра, дала їй і випровадила з лісу. Тоді попрощалася,— сама вернулась додому, а дівчина поїхала собі.

Їде дідова дочка повз ту піч, що вона мазала, коли гляне — аж повнісінька піч пиріжків. От піч і каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі оці пиріжки за те, що ти мене прибрала — спасибі тобі!

Дівчина подякувала і тільки що під'їхала, а пиріжки так і пороснули у возик; піч заслонилась, а дівчина поїхала далі.

Їде та їде, коли дивиться — аж біжить собака і несе намисто добре, товсте та гарне, та ще й шліфоване. Як тільки прибігла до возика, та й каже:

— На тобі, дівонько-голубонько, за те, що ти мені у великій пригоді стала!

Дівчина взяла, подякувала і поїхала далі, радіючи.

От їде — і так їй схотілося пити! Вона й подумала: «Заїду до тієї кринички, що я чистила, то, може, там нап'юсь». От заїхала, дивиться — повнісінька криничка води, аж через верх ллється, а біля неї стоїть золоте барильце й кухлик. І каже криничка:

— Напийсь і собі набери барильце й кухлик візьми!

Стала та дівчина пити — а вода така добра, що й зроду такої не пила. Набрала вона повнісіньке барильце додому та й кухлика не забула. І поїхала далі.

Коли стоїть яблунька — і така хороша, що не можна й сказати: на ній яблучка срібні та золоті, і рясно-рясно! От яблунька й каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі ці яблучка за те, що ти мене обчистила, обполола.

Дівчина сказала: «Спасибі!» — та під'їхала під яблуньку, а яблучка так і пороснули у возик.

Приїхала та дівчина додому і гукає:

— Ідіть, тату, забирайте добро!

Вийшов дід із хати, дивиться, аж дочка його. Він зрадів, побіг до неї та й каже:

— Де ж ти, дочко, була?

— Служила, тату,— каже дочка.— Зносьте добро!

А добра ж то — повнісінький віз, іще й намисто добре! Стали зносити — то те гарне, а те — ще краще!

Побачила баба, що стільки дідова дочка навезла усякої всячини, і напалася на діда:

— Веди та й веди і мою дитину, куди свою водив!

Ото як докучила дідові, щодня це кажучи,— сказано, заздрість бабу взяла,— то він і сказав:

— Нехай убирається, поведу.

Попрощались, і пішов дід з бабиною дочкою.

Зайшли у ліс, дід і каже:

— Іди ти, дочко, а я вернусь додому.

— Добре,— відказала бабина дочка.

І розійшлися: дівчина у ліс пішла, а батько додому.

Іде бабина дочка великим лісом, коли стоїть у бур'яні яблунька та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, то я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина відказала:

— Оце чорт не видав, буду руки каляти. Ніколи мені!

Іде бабина дочка далі, коли стоїть криничка, така зарощена, та й каже:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Оце лиха година! Мені треба йти скоренько,— сказала та дівчина та й пішла далі.

Ото йде повз ту піч, а піч і каже:

— Дівонько-голубонько, обмаж мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Та нехай тебе лиха година маже, не я буду мазати! — сказала бабина дочка, дуже розсердилась і пішла далі.

Коли це біжить собака — така погана, що гидко й глянути, та:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери реп'яхи на мені,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина поглянула та й каже:

— Оце, бісів батько тебе не видав, така погана, та щоб я коло тебе руки каляла. А щоб ти не діждала! — І пішла бабина дочка далі, лаючись.

Зустрічає її та сама жінка, що дідова дочка у неї служила, та й каже:

— Здорова була, дівчино!

Дівчина відказала:

— Доброго здоров'я, тіточко!

— Куди ти йдеш? — спиталася жінка.

А бабина дочка й каже:

— Та йду, тіточко, щоб де найнятися.

А жінка каже:

— Наймись у мене, дівчино!

— Добре, тітко,— каже дівчина.— А яке ж у вас діло?

— Та в мене діло невелике, дочко, аби ти зуміла робити,— сказала жінка.

— А чому не зумію,— відказала дівчина.— Ви мені раз розкажете, а вдруге сама знатиму.

— Ось що, дівчино,— каже жінка,— така твоя робота: оце тобі казани,— рано й вечір нагрій окропу, та не гарячого, щоб тільки тепленький; вилий у корито, замішай борошном, тоді стань на порозі, двічі свисни,— тільки не бійся,— то до тебе позлазяться всякі ящірки, гадини, жаби, наїдяться і порозлазяться, куди якій треба. А що, зумієш так зробити, дівчино?

— Зумію,— відказала дівчина.

Ввечері бабина дочка затопила піч, поставила води, та як закипіли казани у ключ — мов грім загримів, бо казани великі були. Тоді дівчина набрала борошна мірку і всипала туди та й замішала не пійло, а лемішку, сама стала на порозі, свиснула двічі... От прилізли гадюки, жаби, ящірки і всякий звір. Кожне до корита — як ухопить, та й вивернеться. І так усі чисто попеклися.

Тоді бабина дочка бачить, що всі понаїдались, повивертались і не встають, пішла до хазяйки та й каже:

— Що це у вас, паніматко, така чудна скотина, наїлись, та полягали, та й не встають?

— Як не встають? — крикнула хазяйка з ляку та стрімголов надвір.

Побачила, що неживі, ухопилась за голову та в крик:

— Ой боже мій! Що ти наробила? Ти їх попекла!

Лаяла і плакала, та нічого не помоглось. Потім поскладала печеню в скриню і замкнула; а як скінчився бабиній дочці рік, то вона все те ганчірками пригнітила і дала коня шолудивого, воза поламаного, поставила скриню з гадюками печеними і випровадила з лісу.

Поїхала бабина дочка додому та й не знає, що матері везе. Їде, радіючи, що в неї буде те, що в дідової дочки є.

Коли дивиться — аж біжить шляхом собака і несе на шиї разок намиста доброго, ще й шліфованого. Кинулась дівчина за тією собакою, щоб відняти намисто, а собака й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мені у пригоді стати,— не будеш від мене намиста брати!

От доїздить вона до тієї печі, що мазати не схотіла, дивиться — аж повна піч пиріжків. «Ну,— думає,— візьму пиріжків матері на гостинець!»

Тільки злізла з воза, а та піч закрилася та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, не будеш і пиріжків брати.

Доїздить до тієї кринички, і дуже їй схотілося пити. Дивиться — як на те ж криничка: вода так і ллється. Вона туди стрімголов кинулась, а криничка закрилась та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла в пригоді стати — мене причепурити, то не будеш і води пити!

Заплакала дівчина та й поїхала далі.

Ото доїздить до яблуньки, а на ній так рясно яблук, що ніде курці клюнути,

та такі гарні — срібні та золоті. От вона каже собі: «Піду хоч яблучок струшу, матері гостинця повезу». Ото тільки що підійшла, а яблучка — скік угору, аж на вершок. Яблунька й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати,— не будеш з мене і яблучок зривати!

Заплакала бабина дочка та й поїхала далі.

Ото приїхала у двір до батька й гукає:

— Ідіть, тату, заберіть добро!

Дід і баба вибігли з хати, дивляться — аж дочка приїхала. Дуже обоє зраділи, увели її в хату, унесли й скриню. А як відчинили, подивилися,— аж там самі жаби, гадюки! Вони в крик:

— Дочко, що це таке?

Тоді бабина дочка стала розказувати, що їй було, а баба з дідом слухають; а як розказала вона все те, то баба й сказала:

— Мабуть, твоя така доля, що куди не підеш, то золоті верби ростуть! Сиди краще дома та не рипайся, бо та добра привезла, а ти гадюк! Іще добре, що хоч жива прийшла.

Отак вони собі живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком воду носять. Дідова дочка пішла заміж, а бабина й досі дівує та гордує.

Правда і Кривда

Якось жила собі одна бідна вдовиця. Мала вона двох синів. Один хлопець був дуже справедливий, другий — несправедливий, бо де тільки міг, усюди чинив кривду. Так мати синів і назвала: молодшого — Правдою, а старшого — Кривдою. Хоч як просила, хоч як умовляла старшого: «Не чини людям зла, будь добрий, справедливий!» — нічого не допомагало. А молодшому казала: «Синку, стій за себе, не будь такий м'який та дурний!» Але молодший син інакшим не міг бути. Так брати й повиростали кожен із своєю натурою: старший — з кривдою, молодший — із правдою.

От бідували-бідували сини при матері, а далі дорадилися, що підуть шукати собі щастя.

Мати не противилася, думає: «Гірше їм не буде, як є вдома». З останньої жмені борошна спекла їм по коржеві, поклала по цибулині до торбин синам, та й пішли вони у світ.

Ідуть брати цілий день. Понадвечір прийшли до якогось колодязя й зібралися переночувати. Розпалили вогонь, бо ліс був довкола. Хочуть повечеряти — кожен із свого. Та Кривда думає, як би йому обдурити брата. І каже:

— Знаєш що, Правдо? З'їжмо твого коржа, бо тобі тяжко нести. Потім з'їмо мого.

— Добре, хай буде так.

Вийняв Правда з торбини коржа. Повечеряли, а що залишилося, Кривда кинув до своєї торби.

Переночували — і в дорогу.

Кривда знову каже:

— Правдо, я голодний!

— Та і я голоден, лиш мовчу.

— Будемо полуднувати.

Посідали. Правда й не розв'язував свою торбину, бо порожня.

Кривда вийняв те, що залишилося від братового коржа, їсть, а Правді — ні крихітки.

— Дай мені трохи! — просить Правда.

— Е, хлопче, не дам, бо хто знає, скільки йти. Може, в дорозі помру з голоду!

Встає, іде далі. А Правда з сльозами на очах — за ним. Надвечір дійшли до лісу. Посідали, відпочили, збираються переночувати. Кривда почав їсти.

— Дай, брате, й мені! — просить Правда.

— А дай мені одне своє око!

Правда й віддав. За це Кривда вділив йому кусник коржа.

От переночували. Рано встають. Кривда почав їсти. Правда й просить:

— Дай і мені!

— А ти віддай мені праву руку!

Віддав Правда.

Ідуть далі. Правді камінь лежить на серці, та не каже нічого. В обід сіли їсти. Кривда їсть, а Правда просить:

— Дай і мені!

— А ти віддай мені друге око!

Мусив Правда погодитися, бо дуже був голоден.

Ідуть далі. Понадвечір доходили до якогось міста. Недалеко й були, а сили добратися до того міста вже не вистачає — геть поголодніли. Кривда ще мав у торбі кусень коржа.

Сів і їсть.

— Брате, дай і мені крихітку!

— Дам, як віддаси мені ще й другу руку!

Що ж, і на це згодився Правда. За те вділив йому Кривда шматочок коржа.

Попоїли вони, встає Кривда й сам собі рушає далі.

— Не залишай мене, брате,— каже Правда.— Коли вже став я калікою, доведи мене бодай до міста! Там люди мені загинути не дадуть.

— Ну, ходи, буду тебе вести.

Веде його, веде, дивиться, а на околиці стоїть шибениця. Привів сліпого, безрукого брата до шибениці й каже:

— Сідай тут і сиди, а я піду до міста чогось роздобути.

І залишив його.

Правда, неборак, сидить. Настала ніч. Правда хоч її й не бачить, зате відчуває. Стало студено. Коло півночі прилетіли до шибениці три ворони. Посідали на шибеницю, говорять між собою.

— Чи знаєте, що нового в місті? — каже перший ворон.— Тут така новина: цариця захворіла, і нема ліків, лікарів, які б допомогли.

— Бачите! — озвався другий ворон.— Цариця мусить помирати, а лік є. Під головою у неї в подушці потовчена на порох отруйна гадюка. Цариця дихає отрутою й помирає. Досить подушку вийняти з-під голови, і цариця видужає.

Правда причаївся й слухає. Во́рони його й не помітили.

— А знаєте ще новину? — озвався третій ворон.— Сеї ночі на траву впаде така роса, що хоч який би каліка був — кривий, безрукий, сліпий — від роси зцілиться, як тільки обмчє нею свої рани.

Так закінчили бесіду три во́рони, а коли відлітали, перший сказав:

— Дивіться, аби наша таємниця не була кимось зраджена!

Правда від страху не знав, що й чинити. Та на зорі почав росу шукати. Знайшов мокру траву і, як тільки торкнувся роси, руки виросли. Набрав роси в долоні, потер лице і став бачити. Наскуб Правда трави з чарівною росою і рушив до міста.

А там — великий смуток. Люди в чорному. Цар обіцяє півдержави тому, хто вилікує його жінку.

Правда зголосився до царя.

— Стільки багатства тобі дам, що й сам не будеш знати, куди його дівати! — каже цар Правді, бо той взявся вилікувати царицю.

Прийшов Правда до цариці, не давав хворій ніякого ліку, тільки наказав перенести її до іншої кімнати і на інше ліжко. Взяв Правда роси з трав, натер нею хвору й велів нагріти купіль. Викупали царицю, і вона відразу стала здоровою. Цар зрадів. Обсипав Правду сріблом-золотом, дав йому звання славного лікаря і вже не пускав з двору.

Правда погодився жити при палаці, тільки просив, щоб привели і його бідну матір. І жив собі чесно.

Дізнався про все, що сталося, Кривда. Ходив він, мандруючи, біду чинячи. Прийшов Кривда до брата і питає:

— Правдо, як ти став таким багатим?

— Сказав би тобі, та шкодую — ти мій брат.

— Не шкодуй мене, скажи!

— Я роздобув своє багатство під шибеницею, там, де ти залишив мене. Але тобі туди йти не раджу.

— Та коли так, я тебе й не навідаю...

Ще тої ночі Кривда побіг під шибеницю, сів і сидить. А перед тим віддав свої руки й очі, став калікою.

Сидить Кривда під шибеницею, чекає багатства. Раз лиш уночі прилетіли во́рони.

— Що нового? — питає один.

— Та що? Підслухав хтось нашу розмову й вилікував царицю.

— Ану перевірмо, чи тут когось немає! Може, хтось знову нас підслуховує,— каже другий ворон.

І почали перевіряти. Кривда притулився до стовпа.

— Ага, ти тут, голубчику! — крикнули ворони.— Добре, що ти тут! Давно тебе чекаємо! Ти кривдив людей, брата погубив, нас думав обдурити! Тепер звідси живий не підеш!

Та й покарали його.

Так Кривда домандрувався, а Правда живе й нині.

Про того чоловіка, що йому Бог подарував столик, козу і бубончики

Був собі чоловік, та такий бідний, що не тільки в будень, але й у свято не було чого їсти. А рідня така велика, що й не в кожного багатого така буває: дітей, може, з десятеро, та все такі, як комашня,— дрібненькі. Тільки настарчай грошей та купуй хліба та годуй їх: а тут-то й купило притупило!

От той чоловік купував хліб, купував, а далі, як не стало грошей, пішов він до сусіда, щоб позичив жита,— так і в того обмаль було. От він і каже:

— Будь ласкав, чоловіче добрий, дай хоч на одну, на дві хлібини чого-небудь, поки я розстараюсь на грошенята та куплю собі, а то як не даси, на твоїй душі гріх буде: вся моя рідня з голоду помре.

От сусід дав йому коряк жита; той подякував, узяв і пішов до млина, щоб його змолоти.

Змолов борошно, йде назад, несе в приполі та й каже:

— Господи Боже милосердний, змилуйся надо мною грішним і пошли мені

щастя при моїй лихій годині! Коли б я знайшов тепер хоч карбованців два-три, і того було б з мене: все б таки не дав дітям своїм з голоду пропасти! Що ж тут цього борошна, що я сьогодні позичив та змолов? І на одну хлібину не стане.

Розкрив він полу й хотів подивитися, чи справді-таки й на одну хлібину не стане, а вітер як схопиться, як подме, так те борошно й вилетіло з приполу — тільки пола сива зосталась. Став той чоловік та й каже:

— От лиха година! То хоч борошна трохи, та все-таки було, а тепер ні пилинки не зосталось. Що ж я тепер буду робити на світі Божому? Що ж мені вдома жінка та діти скажуть, як я в хату прийду? Треба йти вітра позивати,— може, чи не вернеться хоч те борошно, що вітер забрав, то все-таки буде хоч на раз перекусити жінці та діткам.

Так-то надумався собі та й пішов позивати вітра. Йде та й іде, йде та й іде, аж дивиться: стоїть дід на дорозі, та такий старий та сивий, як молоко, (а то був Бог у чоловічому образі) і питає його:

— Здоров, чоловіче, а куди тебе Бог несе?

— Іду,— каже,— позивати вітра.

— За що ж ти його будеш позивати?

— Та за те, що він мені борошно розвіяв. У мене в приполі було трошки, думав, понесу додому, то буде перекусити жінці та діткам, поки роздобуду більш. Так я розкрив полу, дивлюсь на те борошно, чи багато там його, а він роздув, і пилинки в приполі не зосталось. Оце я йду позивати його: може, як-небудь чи не одпозиваю своє.

— Не одпозиваєш, чоловіче, ти й вітра не знайдеш. Краще вернись додому, та на тобі ось цей столик, то буде з тебе і з твоїх діточок до самої смерті. Як треба тобі буде чого-небудь із'їсти або випити, то скажи тільки: «Столичку, столичку, розвернись, бо я хочу їсти й пити!» Він розвернеться, на ньому буде все стояти, що ти забажаєш із'їсти, чого захочеш. Як нап'єшся, наїсися і скажеш знову: «Столичку, столичку, закрийсь!», то він закриється.

Узяв той чоловік столичка, подякував дідові й пішов собі додому. Йде та й іде, йде та й іде, так уже, сердешний, поспішає, щоб принести його хутчій додому та нагодувати жінку й діточок. Уже так утомився і підтоптався, що ледве ноги за собою волочить. Аж застигає його на дорозі ніч. Треба зайти кудись переночувати.

Зайшов він у шинок. Сів собі на лаві, захотілось йому їсти.

— Столичку, столичку,— каже,— розвернись!

Столичок розвернувся, а на ньому і мед, і вино, й усяка страва,— чого тільки душа забажає, те й є. От він наївся, напився, згорнув той столик, поставив під стіною, а сам ліг і спить. Як дорожній чоловік,— міцно спить. А шинкар бачив, що в того чоловіка та такий столик, і підкрався тихенько, поставив свій такий самий, а той узяв заховав.

Уранці прокинувся чоловік, завдав на плечі столик і пішов додому. І не снідав. Думав: «Нехай уже разом із жінкою та з дітками поснідаю в гурті!»

Приніс він той столик додому, поставив посеред хати й каже:

— Ну, тепер, жінко, не будем бідкатися за хлібом до самої смерті. Буде й нам, буде й дітям нашим, буде й онукам, ще й правнукам нашим зостанеться.

— А що там, чоловіче,— питає жінка,— може, гроші знайшов?

— Та не питай уже! Що знайшов, те й знайшов, що Бог дав, то те й є. Збирай лише хутчій дітей, нехай вони стають кругом цього столика, будем снідати. Бо хоч уже й під обіди береться, а я знаю добре, що ще ви й не снідали.

— А що ж би снідали? Хіба ти не знаєш, що й шматочка хліба в хаті не покинув?

— Та ну вже, ну! Годі! Йди ось сюди до цього столика. Діти, ставайте кругом.

Діти поставали кругом, жінка теж сіла, а він і каже:

— Столичку, столичку, розвернись!

Не розвертається столичок. Він знову:

— Столичку, столичку, розвернись!

Не розвертається той столичок! Він узяв сокиру, порубав той столичок і пішов із хати. Пішов знову вітра позивати.

Вибігла жінка з хати:

— Чоловіче, чоловіче! Вернись, вернись!..

Кликала, кликала — нема! Не знати, де й дівся.

А він пішов знову позивати вітра за те борошно.

Йде та й іде, йде та й іде, аж дивиться — стоїть над дорогою, на тім самім місці, дід, та такий же то сивий, такий сивий, як молоко. Та вже не той, що його тоді він стрів. А це був Бог, тільки інший образ прийняв.

— Здорові були, дідусю!

— Доброго здоров'я, сину! А куди ти йдеш?

— Та йду оце позивати вітра за борошно: розсипав мені останнє борошно, на господарстві вже й пилиночки не зосталося! Через нього моя рідня голодна. Так я оце йду позивати його: може, чи не одпозиваю хоч своє!

— Шкода, чоловіче! Не знайдеш ти вітра! Краще на тобі оцю козу та йди додому. Як треба тобі буде грошей, то тільки скажи: «Козо-козо, розсипся!» То з неї так гроші й посипляться, та самісінькі червінці.

От той чоловік узяв козу, подякував дідові і пішов додому. Йде та й каже дорогою:

— Спасибі Богові милосердному, що хоч послав мені вдруге дідуся такого, що не жалує свого добра для мене. Подарував козу, а грошей у мене тепер скільки буде! Господи! Щодня буду загадувати, щоб коза розсипалась грошима!

Ото веде вже ту козу додому та радіє, так поспішає додому, до жінки і діточок. Коли знов його ніч застигла. Зайшов він знов до того шинку на ніч. От

він зайшов у хату, ліг сам на лаві, а козу прив'язав коло себе. Ліг спати, та сон не бере його. Все йому з думки не йде, як-то він до жінки прийде з козою і загадає козі розсипатися золотом, самими червінцями.

Захотілось йому, бідному, їсти, а грошей нема й копійки із собою. Встав він з лави й каже до своєї кози:

— Козо, козо, розсипся!

Коза розсипалась грошима. Він узяв, скільки там треба йому було, купив поїсти. Повечеряв як слід і ліг спати. А коза стоїть у головах прив'язана. Шинкар побачив, що така то коза в того чоловіка, та й каже до своєї жінки:

— Дивись, яка коза в цього чоловіка. Треба козу вкрасти!

Як заснув той чоловік, шинкар підкрався, одв'язав козу, прив'язав свою таку саму й ліг спати. Уранці той чоловік встає, бере козу і йде додому.

Приходить додому й каже:

— Ну, тепер, жінко, не журись! Буде що їсти — буде нам, буде й дітям нашим, ще й правнукам зостанеться.

— Годі тобі, чоловіче! Оце, мабуть, другий стіл буде!

— Мовчи-бо, жінко, прошу тебе! Ти тільки стань та дивися, що то із цієї кози буде!.. Козо, козо, розсипся!..

А коза стоїть та кричить: «Не мене, не мене!» І не розсипається. Він знову:

— Козо, козо, розсипся!

Не розсипається. Розсердився він. Зарізав козу, а сам пішов знову позивати вітра.

І знов зустрів діда на дорозі, ще старішого. Такий білий, такий білий як сніг.

— Здорові будьте, дідусю!

— Доброго здоров'я, небоже. А куди ти йдеш?

— Йду вітра позивати за борошно: останнє борошно мені розвіяв, у господі і пилинки не зосталося, діти з голоду вмирають. Так я оце позивати, може, чи не одпозиваю хоч своє.

— Шкода, чоловіче! Що вітер забрав, те й пропало! Краще на тобі оці бубончики та вертайся додому.

Забрав той чоловік бубончики і пішов додому. По дорозі знову зайшов у шинок ночувати. Зайшов у хату, ліг на лаві одпочивати, а бубончики повісив коло себе на кілочку. А шинкар уночі ті бубончики взяв і свої повісив.

Уранці той чоловік встає — захотілось йому поснідати. Він думав, що й до бубончиків треба так приказувати, як до стола і до кози, то й вони дадуть їсти й пити. Каже:

— Бубончики, бубончики, розверніться!

Ті бубончики, що в нього над головою висять, і не думають розвертатися. А ті, що в шинкаря були, як розвернулись, як почали того бити по голові та по спині, так він уже кричить:

— Рятуй, рятуй мене, чоловіче! Я тобі верну і столик, і козу, тільки забери собі од мене ці бубончики.

От той чоловік забрав бубончики, козу, столик та пішов до жінки. А тоді саме свята наставали.

— Ну, тепер,— каже,— жінко, будем на Великдень їсти та пити. Слава Богу милосердному, що столик є! Столичку, столичку, розвернись!

Столик розвернувся, а на ньому всього-всього, чого тільки душа забажає!

От він ще до кози каже:

— Козо, козо, розсипся!

Коза так і насипала грошей, та самих червінців. Такі блискучі, що аж горять, аж у хаті так і сяє! Жінка, діти позлазили з печі, поставали кругом того стола та дивуються — що воно за столик такий?

От настало свято. Гроші є, з'їсти є що, а одежини — ні в жінки, ні в дітей, ні в самого нема такої, щоб можна було піти між люди!

Уранці задзвонили до церкви. Устав той чоловік, хотів одягтися в те, що Бог дав, та піти до церкви помолитися. Кинувся, хотів був засвітити, так і вогню нема в хаті. А тут на Великдень і позичати не годиться. Став він коло вікна, та й думає. Коли дивиться — аж перед хатою на горбочку хтось кладе вогонь. Пішов він — аж то дід.

— Христос воскрес! Діду, будьте здорові з празником!

— Воістину воскрес! Спасибі, сину, будь здоров!

— Чи не можна у вас, дідусю, взяти головешки, хоч воно сьогодні такий день, що й не годиться позичати вогню, та нічого робити. Бог простить, коли вже так трапилося! У мене в господі вогню нема, чи ви чули таке?

— Держи, сину, припіл: я тобі насиплю жару.

— Прогорить пола, дідусю!

— Та ні, сину, не прогорить, держи припіл: я тобі насиплю. Та, гляди, неси, та не заглядай у припіл, аж поки не прийдеш до господи.

От той чоловік загорнув той жар у полу і пішов додому. Коли дивиться в хаті, аж то не вогонь, а червінці. Аж тут уже й розвиднілось надворі, і вогню не треба. Пішов той чоловік до церкви помолитися Богові, вернувся додому, пообідав із жінкою та з дітками і посилає їх гуляти.

— Нате ж,— каже,— вам, діточки, хоч по червінцю, коли крашанок нема! Будете й цим забавлятися.

Діти забрали гроші й пішли. Коли дивляться — аж батькового брата діти, а їх би то вже дядька, гуляють. Посідали на вулиці проти сонечка та й граються крашанками. От вони прийшли до дядькових дітей та й кажуть:

— Дайте нам крашанку!

А ті питають:

— Хіба вам мати не давала сьогодні крашанок?

— Ні,— кажуть,— не давала, бо у нас нема!

— А що ж вам мати давала сьогодні?

— Мати дала сьогодні сорочки біленькі, а батько ось що! — каже найменший хлопчик.

Та й показує червінця. А ті діти були розумніші, та й каже один:

— Дай же мені той шажок, то я тобі дам крашанку.

Діти й пооддавали свої червінці, а крашанки забрали та ще й радіють, що в них є таке саме, як у інших дітей. А дядькові діти забрали гроші та й понесли своєму батькові.

— Де ви, діти, взяли грошей?

— Та це, тату, ми попродали свої крашанки.

— Кому ж ви попродали?

— Дядьковим дітям.

— Давайте сюди їх.

Діти пооддавали, взяли ще по крашанці і пішли гуляти знов. А він думає: «Де ж це у мого брата гроші взялись та ще й золоті? Та й багато ж, мабуть, у

нього й є, коли дає дітям бавитися. Треба буде сьогодні покликати його із жінкою на обід. Може, він скаже, де він червінців набрав, то й я піду та візьму».

А він уже й так був багатий дуже й ніколи не кликав до себе свого бідного брата на обід.

Ото прийшов брат. Він і питає:

— Де ти, брате, набрав червінців? Скажи мені, нехай і я хоч трохи пожив-люсь!

— На перший день празника у мене в господі не було вогню. Так я став коло вікна та й дивлюсь — аж там на горбочку проти моєї хати вогонь. Я й пішов, набрав, приніс додому, аж то не вогонь, а червінці.

— Як дасть Бог дождати того самого дня, піду й я та наберу й собі.

От дождав він Великодня. Стоїть усю ніч надворі та дивиться, чи не горить огонь. Коли це світом так і загорілось на горбочку, на тім, що брат казав. Він побіг хутчій туди,— аж коло вогню сидить дід.

— Христос воскрес, діду!

— Воістину воскрес!

— Позичте вогню, діду!

— Нащо тобі вогонь?

— Та нема чим у господі засвітити!

— Як нема? Дивись,— каже дід,— он твоя хата горить!

Той оглянувся, аж справді вся хата загорілась.

Як людям і тваринам Бог ділив літа

В той час, коли Бог створив світ, ще не було визначено, кому скільки років жити. Не було і того, скільки літ дається на землі звірам, скільки людям.

Додумався Бог у цій справі порядок навести. І дав він знати чоловікові, тварині й птасі, щоб зійшлися на розподіл літ для життя.

Зібралися всі, що були покликані, коло Божого шатра. Першим Бог запросив до себе на бесіду чоловіка. І каже йому так:

— Ти у мене найкраще створіння! Я думаю тобі дати для життя рівно тридцять літ.

Засмутився чоловік:

— Боже, це дуже скупо ти мені даєш! Що я встигну зробити за тридцять літ? Тільки розживуся, а вже й помирай!

— Зі мною торгівлі нема! Я тебе покликав не на ярмарок! Дістав свої тридцять літ, і забирайся! — незадоволений був Господь, що чоловік з ним так розмовляє.

Вийшов чоловік, чекає, що буде з іншими.

Зайшов після чоловіка до Бога віл.

— Даю тобі тридцять літ для життя!

— Ой Боже милостивий! Не думаєш, що це багато для мене?! Тридцять літ носити ярмо, тягати воза, ходити в плузі! Зніми з мене!

— Дістав ти своє і йди!

Вийшов віл зажурений. Та чоловік тут до нього:

— Скільки тобі дав?

— Тридцять! Для мене багато, а зняти хоч пару літ не хоче.

— Мовчи! Твої роки від тебе я куплю собі! Ще й заробиш!

Поторгувалися-потокмилися, й чоловік собі купив від вола рівно двадцять літ. Волові залишилися десять, у чоловіка вже п'ятдесят.

Зайшов після вола до Бога пес. Дістав і він свої тридцять. Гавкає пес, сердиться:

— Тридцять мені багато. Дай десять! Тридцять літ гавкати й держати прив'язь на шиї?

— Як сказано, так буде! — пригрозив Бог, бо не любив таких, що не погоджувалися з ним на першому слові.

Чекає чоловік коло шатра далі. Сподівається ще урвати для себе щось. Вийшов пес, сказав, яке його лихо спіткало, а чоловік не довго думав, купив собі й від пса двадцять літ. Тепер уже має цілих сімдесят. Радий неборак! Як-не-як, сімдесят літ — не тридцять!

Після пса до Бога зайшла мавпа. Викручується, чекає, що їй Бог присудить. А Бог подивився на неї та відразу:

— І тобі тридцять!

— Як тридцять! Тридцять літ смішити людей? Боже, ти маєш розум?

— Мовчи, сяка-така, я тобі покажу! — гукнув на мавпу Бог і показав на двері.

Чоловік під шатром стоїть, не може дочекатися, коли вийде мавпа. А та покрутилася, покрутилася, думала, що Бог змилостивиться, та й вийшла.

— Тобі скільки? — питає чоловік.

— Тридцять! — каже з смутком мавпа.

— Продай мені двадцять!

— Купуй!

Вдарили по руках чоловік з мавпою. Мавпа собі залишила десять літ, чоловікові відпустила двадцять. І так у чоловіка вже зібралося цілих дев'яносто. Ото радий неборак, що поживе-таки на світі!

Зайшов до Бога смиренний ворон і став коло дверей. Дивиться Бог на ворона, і чогось йому так шкода стало його. І думає собі: «Цьому дам найбільше! Хай живе за всіх!»

— Тобі — триста літ!

Почув ворон цю щедрість і на радощах:

— Кар-кар, кар-кар, кар-кар...

— Що ти каркаєш? Мало?

— Кар-кар! — каркнув чорний ворон і був за дверима.

«Отут я поторгуюся! Куплю відразу сто!» — подумав собі чоловік. І тільки почав ярмаркувати, як ворон своє: «Кар-кар-кар!» Почув Господь галас і відразу вийшов з шатра:

— Що ти тут, чоловіче, ярмаркуєш? Ану, забирайся звідси так, щоб твого духу не було чути!

Пішов чоловік засмучений, що торг не вдався, постояв Бог і ще вслід чоловікові кинув:

— Як собі постелив, так будеш спати!

Сказав тоді Бог і слова додержав. Залишив волові таки десять, собаці — десять, мавпі — десять. Ворон своїх не встиг продати, так йому і є триста літ для життя. А чоловік? Тридцять літ він здоровий, молодий, красивий, дужий! Не має великої жури й не ходить по лікарях. Оце і є його людські літа. Після них приходять волячі, куплені. Тут чоловік мусить тягнути, як віл. Бо немало лягає на його голову жури — родина, діти, заробіток! І так тягнеться до п'ятдесяти. Після п'ятдесяти до нього приходять собачі літа: сам він уже немолодий, діти повиростали, та сил у нього нема. Діти мають його за сторожу коло хати. І так він тягне до сімдесяти. Після сімох десятків приходять до чоловіка літа мавпячі. Бавиться чоловік з онуками, розум у нього слабкий-слабкий! І так до дев'яноста... А тут уже літ і нема!

Ось як Бог посміявся з чоловіка.

Як соловейко чоловіка розуму навчив

Один чоловік піймав соловейка і хотів його з'їсти. Але малий пташок каже до нього:

— Ні, ти мною не наїсися, чоловіче, краще пусти мене, і я тебе навчу трьох речей, які тобі у великій пригоді стануть.

Той чоловік втішився і пообіцяв відпустити, якщо той добре скаже.

От соловейко:

— Ніде тогс не їж, що не годиться. Ніде того не шкодуй, чого вже не можна повернути. Ніколи речам неподобним не вір.

Почувши це, чоловік пустив соловейка.

А соловейко хотів довідатись, чи навчився той чоловік його ради. Полетів угору і каже до нього:

— О-о-о! Зле зробив, що мене пустив! Якби ти знав, який я скарб у собі маю, ніколи не пустив би мене! Бо в мені є дорога і велика перлина; якби ти її дістав, зараз би багачем зробився.

Почувши те, чоловік дуже засмутився, підскочив угору до соловейка і просив, щоб він повернувся до нього.

Тоді соловейко каже:

— Тепер я пізнав, що ти дурний чоловік. Все, що я тебе вчив, пішло марно. І шкодуєш за тим, що вже не може повернутись. Неподобній речі ти повірив! Дивися, який я маленький. Де ж у мені може вміститися велика перлина?

Та й полетів собі.

Виміна

Був собі дід та баба. У них не було ніколи дітей. Пішла баба по воду, дивиться — горошина котиться по дорозі. Баба взяла, вкинула її у відро. Прийшла додому, виливає воду та й каже своєму дідові:

— Я знайшла на дорозі горошину.

Дід їй:

— Дай мені, я її посаджу.

Узяв дід горошину та посадив. Вона росте не по днях і не по годинах, а по хвилинах. От виросла вона до неба і вродило на ній стручків так рясно, що ніхто й не надивується. От дід стереже ті стручки, та так, що цілими ночами не спить та стереже. В середу під вечір дід заснув, коли встав уранці — нема стручків. Він і каже:

— Піду до Бога, нащо він мої стручки забрав.

Та й прийшов до Бога і каже:

— Нащо ти мої стручки забрав?

Бог йому й каже:

— На тобі за твої стручки золоті постільці[1], срібні волоки[2].
Дід узяв; подякував та й пішов; іде, коли пастух пасе коні.
— Де ти, дідусю, був? — питає.
— У Бога.
— Що тобі Бог дав?
— Золоті постільці, срібні волоки.
— Дай мені їх, я тобі дам найкращого коня.
Дід узяв коня, подякував та й пішов. Іде та й іде, коли чередник пасе череду.
— Де ти, дідусю, був? — питає.
— У Бога,— каже.
— Що тобі Бог дав?
— Золоті постільці, срібні волоки.
— Де ж вони?
— Проміняв за коня.
— Проміняй коня за вола.
Він узяв вола, подякував та й пішов. Іде та йде — коли пастух пасе овечки.
— Де ти, діду, був? — питає.
— У Бога.
— Що тобі Бог дав?
— Золоті постільці, срібні волоки.
— Де ж вони?
— Проміняв за коня.
— Де ж той кінь?
— Проміняв за вола.
— Проміняй мені вола за найкращого барана.
Дід проміняв, узяв барана і пішов. Іде та йде — коли свинар пасе свині.
— Де ти, діду, був? — питає.
— У Бога.
— Що тобі Бог дав?
— Золоті постільці, срібні волоки.
— Де ж вони?
— Проміняв за коня.
— Де ж той кінь?
— Проміняв за вола.
— Де ж той віл?
— Проміняв за барана.
— Проміняй мені барана за кабана.
Дід узяв кабана та й пішов. Коли назустріч швець. Привіталися, побалакали, дід розказав усе про свою мінянку. Швець йому й каже:

[1] Постоли — старовинне селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви.
[2] Волоки — мотузок, яким обв'язували постоли та онучі на ногах.

— Проміняй мені кабана за шило.

Дід узяв шило, подякував та й пішов. Іде та йде — коли йде назустріч продавець дрібного краму. От вони привіталися. Той питає діда:

— Де ти, дідусю, був?

— У Бога.

— Що тобі Бог дав?

— Золоті постільці, срібні волоки.

— Де ж вони?

— Проміняв за коня.

— Де ж той кінь?

— Проміняв за вола.

— Де ж той віл?

— Проміняв за барана.

— Де ж той баран?

— Проміняв за кабана.

— Де ж той кабан?

— Проміняв за шило.

— Проміняй мені шило за голку.

Дід проміняв і пішов додому; став перелазити через тин та й загубив голку. Баба вибігла з хати:

— Я без тебе трохи не пропала! Де ти, мій дідусю, так довго був?

— У Бога.

— Що тобі, старенький, Бог дав?

— Дав мені золоті постільці, срібні волоки.

— Де ж вони?

— Проміняв за коня.

— А де ж, дідусю, коник?

— Проміняв за волика.

— А де ж, дідусю, волик?

— Проміняв за барана.

— А де ж, дідусю, баран?

— Проміняв за кабана.

— А де ж, дідусю, кабан?

— Проміняв за шило.

— А де ж, дідусю, шило?

— Проміняв за голку; тобі, старенька, хотів гостинця принести, та став лізти через тин та й загубив.

— Я рада, що ти сам прийшов!

Обнялись, поцілувались і пішли в хату.

Казка про бабу, внучку та Жучку

Жили собі в одному селі баба, внучка та Жучка. Прийшла весна. Всі на полях та в городах працюють, тільки баба, внучка та Жучка з двору не виходять.

— Ох, ох, недовго вже мені ряст топтати,— охає баба.— Помру до осені, навіщо ж даремно сіять-садить?

— Ах, ах, яка я вродлива! — ахає перед дзеркалом онучка.— До осені заміж вийду, навіщо мені працювать?

— Гав, гав, загину я без баби і внучки, нехай хоч перед смертю відлежусь,— думає Жучка.

Прийшла осінь. Баба не вмерла, внучка заміж не вийшла, Жучка не згинула. А комора порожня. Як їм зиму перезимувати?

Отак-то! Поки живеш на світі — працюй!

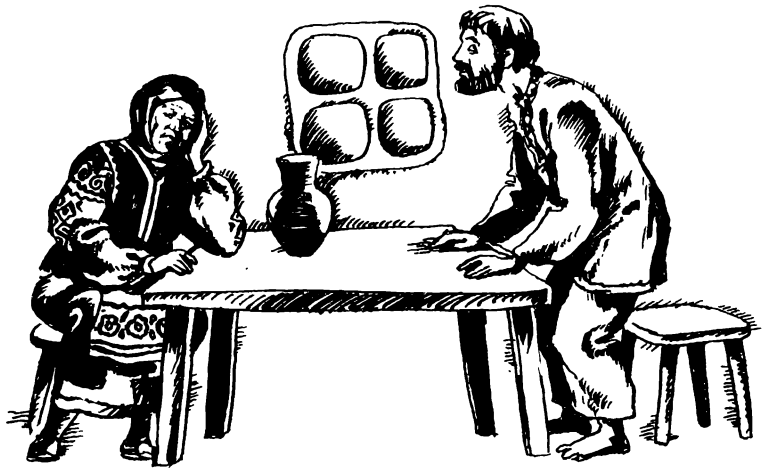

Три бажання

Був собі дід та баба і дуже бідно жили. Ні з'їсти, ні спити, як люди,— завжди голодні і холодні, а до праці сили не мали. Сиділи та сумували та в віконце позирали, що їм принесе людська ласка. А як світ не без добрих людей, то вони хоч і сиділи ввесь тиждень напівголодні, але ж у неділю не було ще кого ховати...

Ото прийшла до них раз хитрюща баба, а вона була чарівниця. Вони, чим мали, поділилися з нею, та ще й добрим словом прийняли і переночувати дали.

— За те, що ви мене не вигнали серед ночі з хати і останнім шматком поділилися, я вам хочу подякувати,— каже вона на прощання.— Я собі піду, а ви загадуйте три рази те, чого ви собі бажаєте, і кожне ваше бажання вмить збудеться. Будете ви до кінця життя свого мене згадувати!

Та й пішла. Сіли старі за столом і почали думати, що б їм таке загадати, щоб їхнє життя, таке злиденне та убоге, зробилося враз сите і розкішне? Поки баба сиділа та міркувала, чого б їй забажати в першу чергу, якого чуда, дід, дуже голодний, сказав:

— Перш за все, хочу печеної ковбаси величезний шматок!

Аж ось дивиться, з комина спускається кільце ковбаси завбільшки з мотови-

ло... Та такої рум'яної, аж дух приємний пішов по хаті... Баба глянула і позеленіла від злості на таке мізерне, нікчемне дідове бажання. У неї-бо в голові вже склалися інші: щоб вернути собі молодість, здобути багатства, великі скарби!.. А тут дід вихопився зі своєю ковбасою, як циган на торг з козою або як дурень із ступою, і запросив одне-однісіньке бажання! Не могла бабина душа цього стерпіти.

— А бодай же тобі, йолопе, тая ковбаса та до носа приросла! — вигукнула вона, запалившись гнівом на дідову необачність.

І що ж? У мить одну та ковбаса з комина та до дідового носа — цоп! — і приросла, мов там і вікувала.

Дивляться тоді вони одно на другого. Що за оказія? Що сталося!..

Дід, що завжди такий пристойний здавався бабі, неначе і не старий ще, хоч і з сивою бородою, тепер з ковбасою біля носа — то ж чиста мавпа, проява, страхопуд якийсь, що й дивитись гидко, не те що! Сидять обоє і плачуть: що їм тепер робить?

— Ще тільки одне маємо бажання,— каже дід крізь сльози.

— Тільки одне! — каже баба.— Будемо вже тепер загадувати обоє разом.

— А будемо,— каже дід.

— Так щоб же ота ковбаса та від носа відпала!

Сказали, а та ковбаса хто знає де й ділась, неначе її язиком злизало! Отутто вони з тієї досади почали сваритись та докоряти одно одному, хто винен, чого раніш між ними ніколи не траплялось...

З М І С Т

Дунаєвська Лідія. Вступне слово 5
Рукавичка 7
Ріпка. *Обробка Івана Франка* 10
Коржик 13
Як лисичка ходила по сміттячку 17
Цап та баран 24
Пан Коцький 27
Коза-дереза 31
Як лисичка Івана-баштанника зробила царевичем 36
Жорна 41
Гривенька качечка 45
Телесик 50
Котигорошко 57
Ракова скора робота 66
Іван Богданець 67
Козак Мамарига 79
Змієва дочка 87
Три сестри 92
Ох 102
Іван-царевич і залізний вовк 111
Дідова дочка і бабина дочка 116
Правда і Кривда 124
Про того чоловіка, що йому Бог подарував столик, козу і бубончики 129
Як людям і тваринам Бог ділив літа 137
Як соловейко чоловіка розуму навчив 141
Виміна 143
Казка про бабу, внучку та Жучку 147
Три бажання 148

Літературно-художнє видання

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Серію засновано 1978 року

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Для молодшого шкільного віку

2-ге видання

Упорядкування та вступне слово
ДУНАЄВСЬКОЇ Лідії Францівни

Малюнки
МІНЕНКА Сергія Петровича

Зав. редакцією *Д. С. Андрухів*

Редактор *Л. В. Островська*
Художній редактор *В. І. Зайцева*
Технічний редактор *Т. В. Березанська*
Коректори *Н. П. Романюк, М. З. Волович*

Підписано до друку з плівок 20.12.2000. Формат 84x108/16.
Папір офсетний. Гарнітура таймс. Друк офсетний. Умовн. друк арк. 15,96.
Умовн. фарб.-відб. 65,52. Обл.-вид. арк. 11,41. Тираж 10 000 пр. Зам. № 7270.

Видавництво дитячої літератури «Веселка»,
04655, Мельникова, 63, МСП, Київ

Свідоцтво про державну реєстрацію № 02473079
від 7 червня 1995 року

ЗАТ «ВІПОЛ», ДК № 15
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

Українські народні казки: Для мол. шк. віку / Упоряд. та вступ. слово Л. Ф. Дунаєвської; Мал. С. П. Міненка.— 2-ге вид.— К.: Веселка, 2001.— 151 с.: іл.— (Казки народів світу).

У 45

ISBN 966-01-0143-0 (серія)
ISBN 966-01-0162-7

До збірника увійшли українські народні казки, що їх давно й назавжди полюбили діти. Є тут казки й менш відомі малим читачам. Деякі з них адаптовані відповідно до рівня сприйняття дітей молодшого шкільного віку.

ББК 84.2

ISBN 966-01-0143-0 (серія)
ISBN 966-01-0162-7